

JARI EILOLA
MARKO HAKANEN
PETRI KARONEN
ULLA KOSKINEN

PÄÄMIES, KLIENTTI JA YKSILÖ: TOIMIJUUDEN MAHDOLLISUUDET JA RAJAT

Ruotsi alkoi rakentaa 1600-luvulta valtavaa hallinto- ja oikeusjärjestelmää pitääkseen valtakunnan hyvin toiminnassa. Tämä tarjosi monille kyvykkäille mahdollisuuden arvostettuun virkamiehen uraan. Tässä luvussa katse kiinnittyy yksilöiden toimintaan: miten paljon virkamiehillä oli liikkumavaraa tehtävänsä puitteissa ja miten se muuttui? Millaisten ehtojen vallitessa toimittiin siviilihallinnossa, oikeusjärjestelmän parissa ja valtiopäivillä ja miten henkilökohtaiset sidokset kytkeytyivät julkiseen valtaan ja asemaan?

RUOTSISTA KEHITTYI 1600-LUVULTA alkaen valtio, joka rakensi valtakunnan kaikkiin kolkiin ulottuvan keskusjohtoisen hallinto- ja oikeusjärjestelmän. Vallan institutionalisoituminen tarjosi runsaasti tilaisuuksia niihin tarttuville kyvykkäille miehille. Tässä luvussa virkamiehiä ja säätyjensä edusmiesten toimijuutta tutkitaan selvittämällä, millaisten reunaehtojen vallitessa virka- ja edusmiehet toimivat ja kuinka he suoriutuivat tehtävistään. Minkä verran heillä oli liikkumavaraa tehtävänsä puitteissa ja kuinka se muuttui suurvalta-ajalta 1800-luvun alkuun kestäväällä jaksolla?

Tässä luvussa toimijuutta tutkitaan siviilihallinnon, oikeusjärjestelmän ja valtiopäivien tarjoamalla pelikentillä. Nämä foorumit olivat tärkeitä valtionrakennuksessa, vaikka niiden painoarvo vaihteli ajanjaksolla. Organisaatioiden kehitys ei kuitenkaan ole seuraavassa keskiössä, vaan henkilöiden – hallintomiesten, kihlakunnantuomareiden ja valtiopäivämiesten – toiminta ja työskentely. Luvun kiinnostus kohdistuu ennen muuta yksilölliseen toimijuuteen ja valintoja tekeviin henkilöihin, vaikka tutkittavien yhteyksiä viiteryhmiinsä ja niiden pohjalta nouseviin intresseihin ei tietenkään voida kokonaan ohittaa.

Analyysin kohteeksi valitut henkilöt toimivat kaikki pitkään tehtävissään, ja heidän kauttaan voidaan analysoida työnteon edellytysten ja toimintakentän muutoksia ja pysyvyyksiä. Eri ryhmien edustajille mahdolliset murroskohdat ja katkeamat olivat hieman erilaisia, joten kukin ”systeminvaihdos” ja tutkimuskohteiden valintaan vaikuttaneet muut kriteerit määritellään ja perustellaan jokaisessa alaluvussa erikseen.

Yksilöiden toimijuutta voidaan problematisoida yhtäältä päämies-agentti-mallilla, jonka yksinkertaisimmissa versioissa on kysymys kahden henkilön välisestä suhteesta. Päämies valtuutti agentin eli asiamiehen tai alaisensa suorittamaan tiettyjä tehtäviä. Usein agentin lojaalisuutta suhteessa päämieheen saatettiin pyrkiä lujittamaan esimerkiksi antamalla agentille suhteellisen paljon valtuuksia ja palkitsemalla tämä onnistumisista. Delegoinnista saattoi silti seurata ongelmia, sillä asiamiehen tekemisiä oli toisinaan vaikea valvoa – etenkin jos asiamies toimi etäällä päämiehestään. Yksi keskeisiä päämiehen keinoja vähentää tällaisia ongelmia oli virkaan kuuluvien tehtävien normittaminen ja sääntöjen rikkomisesta rankaiseminen.¹ Toisaalta varhaismodernille ajalle käsitteellisesti kuvaa-vampi termipari on patronus–klientti-suhde, joka muistuttaa pohjimmiltaan päämiehen ja asiamiehen välistä riippuvuussuhdetta. Patronuksella oli klienttejä eli suojatteja, joita tämä oli saattanut aikanaan suosia esimerkiksi kustantamalla klienteille koulutusta ja edistämällä heidän urakehitystään. Klientit olivat siis kiitollisuudenvelassa ja jopa riippuvaisia päämiehestään.²

Asiamiehen (agentin, klientin) näkökulmasta päämiehen tavoitteet eivät aina näyttäneet selvinä. Toisinaan asiamiehellä saattoi olla useita toisilleen jopa ristiriitaisiin tavoitteisiin pyrkiviä päämiehiä, joiden vä-

1 Kiser 1999, 149–150, 151, 156, 159; Shapiro 2005, 267–268, 271–272.

2 Ojala 2000; Hakanen 2011; Karonen 2014.

lissä hän joutui sukkuloimaan ja tasapainottelemaan.³ Niinpä yksikään luvussa käsitelty tapaus ei ole yksiselitteinen tai ristiriidaton. Esimerkiksi säätyvaltiopäivillä edustajan päämiehenä voi pitää hänet valinnutta yhteisöä, kuten kaupungin tai pitäjän asukkaita kollektiivina. Valtiopäivillä toimittiin kuitenkin säädyyttäin, ja näin valtiopäivämiehen päämiehinä saattoivat aivan yhtä hyvin olla muut saman säädyn edustajat. Loppujen lopuksi kyse oli kuitenkin hallitsijan ja neljän säädyn edustajien välisestä vuorovaikutuksesta, joka oli enemmän tai vähemmän vastavuoroista ja tasapainoista.

Hallitsija oli kiistatta esimerkiksi kihlakunnantuomarin päämies, sillä Kuninkaallisella Majesteetilla oli viime kädessä nimitysvalta ja tuomari käytti monarkin tuomiovaltaa. Tehtävään nimitettiin henkilö yleensä hovi oikeuksien ehdokasasettelun perusteella, mistä syystä myös hovioikeutta voi pitää tuomarin päämiehinä. Suomen puoleisessa valtakunnassa Turun hovioikeudella oli vaikutusvaltaa myös siksi, että niin sanottu asessorituomarijärjestelmä, jossa tuomarit valittiin hovioikeuden omien viranhaltijoiden joukosta, toimi täällä pidempään kuin Ruotsissa.⁴ Menettelytapa johti oikeudenhoidon kannalta ongelmalliseen tilanteeseen, jossa sama henkilö kuului samanaikaisesti kahteen oikeusasteeseen. Hän siis joutui ainakin periaatteessa ottamaan kantaa omien tuomioidensa lainmukaisuuteen.

Edellä sanotun perusteella näyttää siltä, että päämieheys ja asiamiehisyys riippuivat siitä, missä roolissa esiinnyttiin ja kenen kanssa oltiin tekemisissä. Kukin toimija oli osa hierarkkista järjestystä, jossa valta siirtyi ylhäältä alaspäin päämieheltä asiamiehelle, joka oli taas alemmalla askelmalla olevan päämies.⁵ Tässä suhteessa toimijat eivät olleet riippumattomia, ja toisaalta kumpikaan osapuolista ei voinut juuri toimia ilman toisen tukea ja apua.

Toimijuuden ja viranhoidon kannalta keskeinen kysymys koskee rekrytointia. Kuka ylipäätään saattoi päästä virkaan ja millaisten ansioiden tai ominaisuuksien perusteella hänet valittiin? Valtaneuvokset rekrytoitiin rajatusta joukosta sukuja, joiden jäsenet tunsivat toisensa henkilökohtaisesti ja tiesivät sen perusteella, mitä odottaa toisiltaan. Samaan ryhmään kuuluminen merkitsi myös, että jäsenten tavoitteet olivat ainakin pääpiirteissään samansuuntaisia. Tuomareita puolestaan rekrytoitiin hovioikeu-

3 Kiser 1999, 154–157; Shapiro 2005, 267, 278.

4 Blomstedt 1973.

5 Shapiro 2005, 267; Lappalainen 2005, 86; Hakanen 2011.

den henkilöstöstä. Varhaismodernin ajan alkupuolella syntyperällä oli jo voimassa olleen lainsäädännön mukaan suuri merkitys kaikkia virkoja täytettäessä, mutta 1700-luvun lopulle tultaessa yksinomaan aatelille varatut virat kävivät jo vähiin. Säädyn sijasta koulutus ja sitä kautta syntynyt asiantuntemus alkoivat merkitä aiempaa enemmän. Oikeuslaitos kuului niihin instituutioihin, joissa professionalisoitumista alettiin ensimmäiseksi vaalia. Asiantuntemusta koskevat vaatimukset kasvoivat nekin ajanjakson kuluessa, mikä merkitsi eräänlaista takuuta tai todistusta rekrytoitavan henkilön osaamisesta ja edellytyksistä. Tämä puolestaan nosti niin sanotun aatelittoman säätyläistön vaikutusvaltaa.⁶

Patronus–klientti-suhteissa kysymys rekrytoitavan luotettavuudesta ratkaistiin kahdella tavalla. Jos rekrytoitava tuli lähipiiristä, patronuksella oli omasta takaa riittävästi tietoa klientin taidoista ja luotettavuudesta. Muussa tapauksessa patronuksen lähipiiriin pääseminen edellytti aina suosittelijaa. Välittäjänä saattoi toimia ystävä, patronuksen piiriin jo kuuluva klientti tai toinen patronus. Verkoston luonteeseen kuului, että uransa alkuvaiheissa olevia lupaavia henkilöitä etsittiin ja suositeltiin aktiivisesti. Koulut ja yliopistot olivat tärkeitä klienttien värväyspisteitä. Patronus tarjosi opiskeluun tarvittavan pääoman ja kokosi tällä tavalla ympärilleen itselleen ja pyrkimyksilleen lojaaleja henkilöitä.⁷

Verkostoituminen oli tärkeää ja sitä luotiin, vahvistettiin ja pidettiin yllä esimerkiksi avioliittojen avulla. Tämä koski yhtä lailla niin oman puolison valintaa kuin tytärten ja poikien naittamistakin. Sukulaisuuden ajateltiin sitovan ihmisiä tiukemmin toisiinsa ja perheeseen. Hyvin palvelleita klienttejä saatettiin jopa palkita ottamalla heidät aviositeellä sukuun.⁸ Verkostoituminen palveli ensisijaisesti omaan säätyyn tai ammattiryhmään asemoitumista. Avioliitoilla luotiin silti myös suhteita toisiin säätyihin ja paikallisiin vaikuttajiin. Etenkin aatelittomat säätyläiset pyrkivät lähestymään oman toiminta-alueensa vaikutusvaltaisia ryhmiä. Paikallisyhteisöön integroituminen tuotti yhteisön hyväksynnän ohella viranhoidon kannalta tärkeää tietoa paikallisista oloista.

Naiset edustivat itsensä lisäksi ja usein ennen kaikkea perhettään, isäänsä, puolisoaan ja sukuaan. Leskeytyminen oli yleistä esimodernilla ajalla, mutta naisten mahdollisuudet päättää omasta uudelleen avioitu-

6 Karonen 2014; Kiser 1999, 158; Lappalainen 2005, 151–152, 165–166; Thunander 1993, 32–34; Blomstedt 1958b.

7 Hakanen 2011, 90, 93–94.

8 Hakanen 2011, 89–90, 104–105, 109; Ilmakunnas 2012, 53–54, 65–67.

misestaan tai yksin jäämisestään olivat usein rajallisempia kuin miehillä. Luterilainen perheihanne korosti puolisoiden kumppanuutta ja yhteistoi-
mintaa, mikä saattoikin ilmetä esimerkiksi kriisitilanteissa. Henkilökohtaista sidettä ja kasvokkain tapahtuvaa kanssakäymistä arvostava ilmapiiri tarjosi silti juuri naisille vaikutusvaltaa erityisesti epävirallisissa vuorovai-
kutustilanteissa, vaikka niistä jäi vain harvoin jälkiä myöhempien aikojen tutkijoille. Kuitenkin esimerkiksi asema kuninkaan hovissa tarjosi aatelis-
naisille mahdollisuuksia toimia virallisestikin. Virkauralla menestyneiden miesten vaimoille ja lapsille osoitetuilla lahjoilla tai muilla huomionosoituksilla tavoiteltiin herrojen huomiota tai yritettiin saada puoliso puhumaan oman asian puolesta.⁹

Yksi varhaismodernin yhteiskunnan tärkeimpiä vaikutuskanavia oli keskustelu hallitsijan kanssa henkilökohtaisesti. Tila kuninkaan ympärillä oli kuitenkin tiukasti rajattu, ja sinne pääsivät vain harvat ja valitut.¹⁰ Korkeimmilla virkamiehillä oli tämä etuoikeus, mikä mahdollisti luotettavan ja oikea-aikaisen tiedon saannin ja tehokkaamman toimijuuden. Mahtimiesten vaimoilla ei ollut virallista asemaa hovissa, mutta myöskään virka ja siihen liittyvät velvollisuudet ja riippuvuus kuninkaasta eivät rajoittaneet heitä samoissa määrin. Vaimot saattoivat esimerkiksi järjestää tapaamisia, välittää viestejä, antaa lahjoja ja edistää sukulaistensa uria. Olosuhteista riippuen aviovaimolla saattoi olla merkittäväkin rooli miehensä ”sihteerinä”, joka huolehti perheen asiapaperien säilyttämisestä ja lajittelusta.¹¹

Virkamiesverkostot ja toimijuus hallinnollisissa murroksissa

Vapaudenajan (1718–1772) alkuvuosikymmenien merkittävimpiin poliittikkoihin kuului suomalaissyntyinen kreivi Arvid Bernhard Horn (af Ekebyholm 1664–1742), joka toimi keskushallinnon keskeisimmän laitoksen, kansliakollegion, kansliapresidenttinä ja useita kertoja myös valtiopäivillä aatelissäädyn päämiehenä eli maamarsalkkana. Menestyksen takana oli henkilökohtaisten ominaisuuksien lisäksi vahva sosiaalinen verkosto, jota Horn oli rakentanut pitkään ja huolella. Kun seurataan tämän verkoston juonteita, päästään aikaan jopa vuosikymmeniä ennen Hornin syntymää:

9 Ilmakunnas 2012, 50–51, 61; Daybell & Norrhem 2017, 5–6, 8–10; Lindström & Norrhem 2017.

10 Persson 1999, 40–49.

11 Lindström & Norrhem 2017, 80–82; Daybell 2017, 40.

näin hänen verkostonsa saa ”tilan” ja ”etäisyyksien” lisäksi myös ajallisen ulottuvuuden.¹²

Ihmisten toimet linkittyvät ajassa tapahtumien vyyhdeksi, jonka monimutkainen syiden ja seurausten ketju rakentuu usein jo kaukaa menneisyydestä. Osa yhteyksistä on aikojen saatossa jäänyt unholaan, mutta osa pystytään jäljittämään. Toimijuuden muotoja ja käytäntöjä tarkastellaan seuraavassa sukulaisuuden, virkatehtävien ja patronus–klientti-suhteen kautta kolmen toisiinsa kytkeytyneen, 1600–1700-luvun Ruotsin valtionhallinnon toimijan avulla: Arvid Hornin lisäksi mukana ovat hänen edeltäjänsä, kansliapresidentti Nils Gyldenstolpe (1642–1709) sekä tämän patronus drotsi Per Brahe (1602–1680). Päähuomio kohdistuu näiden henkilöiden toimintaan murrosaikoina eli vuosina 1632, 1680 ja 1718. Kaikki nämä vuodet ovat Ruotsin valtakunnan poliittisessa elämässä tärkeitä, sillä ne joko päättivät tai aloittivat uuden aikakauden.

Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan erilaisia horisontaalisia eli tasa-veroisia ja vertikaalisia eli hierarkkisia suhteita ja verkostoja sekä niissä ajan kuluessa tapahtuneita muutoksia. Kuinka menneisyys ja verkoston jäsenten historia (mukaan luettuna edesmenneet tai muuten virkatoinmista poistuneet toimijat) vaikuttivat henkilöiden toimintaan ja asemaan organisaatioissa? Jotta ymmärrettäisiin, kuinka uudet toimintatavat rakentuivat vanhojen käytänteiden päälle, luvun kerronta kääntää historian totutun esittämistavan eli kronologian ympäri, siis ajallisesti taaksepäin kulkeväksi. Kerronta siirtyy siis myöhemmistä tapahtumista ja henkilöistä aikaisempiin tilanteisiin ja toimijoihin.

Varovainen ja vanhoillinen verkostonrakentaja

Kun 74-vuotias Arvid Horn luopui kansliapresidentin virasta vuoden 1738 valtiopäivien aikaan, hän menetti ainutlaatuisen vahvan henkilökohtaisen valta-asemansa. Aikalaiset vertasivat Hornia 1600-luvun vahvaan hallintomieheen, kansleri Axel Oxenstiernaan. Hornin asema ei olisi voinut syntyä ilman poikkeuksellista historiallista tilannetta, mutta se edellytti myös henkilökohtaista toimijuutta ja suotuisia sosiaalisia verkostoja. Hornin elinajalle osui Ruotsin suurvaltakauden päättyminen sekä siirtyminen itsevaltiudesta säätyjen valtaan, minkä seurauksena keskushallinnon valtasuhteet määriteltiin kokonaan uudelleen. Nykymittapuulla jo eläkeikäi-

¹² Ks. esim. Scott 2013, 1–3.

nen Horn oli valittu kolmannen kerran maamarsalkaksi eli aatelissäädyn puheenjohtajaksi vuoden 1731 valtiopäivällä. Aiemmat nimitykset olivat tapahtuneet vuosina 1726 ja 1720. Horn johti samaan aikaan kansliakollegiota kansliapresidenttinä, joten hän hallitsi sekä valtaneuvostossa että valtiopäivillä.¹³

Vaikka Horn oli murrosajan mies, sisäpolitiikassa hän toimi perinteisesti ja tavoitteli valtaneuvoston aseman vahvistamista suhteessa muihin yhteiskunnallisiin instituutioihin. Samaan olivat pyrkineet jo 1500-luvun lopun valtaneuvokset, jotka olivat pyrkineet rajoittamaan kuninkaan valtaa. Tähän oli käytännössä päästykin 1600-luvulla ennen itsevaltiutta. Horn ei aluksi kannattanut valtiopäiväkeskeistä valtiojärjestelmää, joka lopulta kehittyi kansliapresidentin eron jälkeen.¹⁴

Konservatiivinen Horn ei ollut uutta luova poliittinen ajattelija, mutta pärjäsi käytännön valtopolitiikassa muita ajan virkamiehiä paremmin. Hän oli varovainen reaaliolitiikko, joka rakensi laskelmoiden uraansa ja kokosi verkostoja urakehityksensä avuksi. Rauhanpyrkimys takasi porvaris- ja talonpoikaissäädyn kannatuksen, perinteisiin pitäytyvä puhdasoppinen kristillisuus puolestaan papiston tuen. Aikalaiskuvausten mukaan Hornin menestystä selitti häikäilemätön oveluus, joka verhoutui charmikkaaseen kanssakäymiseen; siten hänen toimijuuttaan voi pitää manipulointivana taktikointina.¹⁵

Avioliittojen ja verkostojen vaikutus yhteiskunnalliseen asemaan

Erinomaisen hallintomiehen maineen luonut Arvid Horn valittiin 46-vuotiaana valtakunnan tärkeimmäksi arvostettuun kansliapresidentin virkaan maaliskuussa 1710, kun se täytettiin puolenkymmentä vuotta tehtävää hoitaneen Nils Gyldenstolpen jäljiltä. Hornia oli jo pidempään pidetty Gyldenstolpen seuraajana, joten nimitys oli odotettu. Kaikki ei kuitenkaan sujunut itsevaltiuden ajalla ilman takaiskuja. Horn vastusti Ruotsissa virinneitä suunnitelmia kuningas Kaarle XII:n syrjäyttämiseksi, mutta toimi samalla varovaisesti itsevaltiuden heikentämiseksi. Sinänsä surkeasti sujunut suuri Pohjan sota vahvisti Hornin asemaa samoin kuin

13 Danielson-Kalmari 1932, 77, 137; Alanen 1963, 89–90; Valentin 1964, 37; Grauers 1971–1973; Henrikson 1963/1993, 662.

14 Jutikkala 1949, 516; 1998a; Alanen 1963, 68; Karonen 2009, 269.

15 Cederberg 1942, 114; Jutikkala 1949, 516; 1998a; Paloposki 1986, 12–13.

se, että kuningas oleskeli vuosikausia maan ulkopuolella. Päämies-agentti-käsittein ilmaistuna agentti otti vapauksia päämiehen poissa ollessa. Vähitellen Horn alkoi kritisoida kuninkaan sotapolitiikkaa, mikä johti väijäämättä hallitsijan epäsuosioon ja ajoi Hornin vuosikausiksi sivuraitteelle ulkopolitiikan hoidosta. Tilanne muuttui vasta Kaarle XII:n kuoltua syksyllä 1718.¹⁶ Huono sotamenestys, yleinen itsevaltiuden vastaisuus ja lopulta suurvallan romahdus kasvattivat Hornin toimintamahdollisuuksia huomattavasti.¹⁷

Horn oli avioitunut Margareta Gyllenstiernan kanssa vuonna 1710. Avioliitto oli leskeksi jääneen Hornin kolmas. Yhteys vaikutusvaltaiseen Gyllenstierna-sukuun toi lisää taloudellisia resursseja ja vahvisti Hornin jo entuudestaan tiheitä suhdeverkostoja.¹⁸ Horn oli nimittäin ollut jo vuodesta 1696 edeltäjänsä Nils Gyldenstolpen lanko. Kymmenen vuotta myöhemmin heistä oli tullut työtoverit, kun Kaarle XII nimitti Hornin kuninkaalliseksi neuvokseksi ja lähetti hänet sotakentiltä Tukholmaan kanslianeuvokseksi ja Gyldenstolpen alaisuuteen.¹⁹ Miesten välit eivät silti olleet säröttömät, sillä esimies epäili monien muiden tavoin pitkään, että Horn oli kuninkaan pääkaupunkiin lähettämä tarkkailija. Lankouskin oli jo purkautunut, sillä Hornin ensimmäinen vaimo oli nukkunut pois vuosia aiemmin. Horn oli sittemmin avioitunut uudelleen. Vuonna 1705 solmittu toinen avioliitto oli herättänyt aikanaan huomiota, sillä morsian oli kauppaneuvos Olof Törnflychtin tytär, leskeksi jäänyt Inga Törnflycht. Avioliitto kohotti Hornin tavoiteltuun asemaan: äveriäällä morsiamella oli ollut useita kilpakosijoita, ja hänen sisarensa oli naimisissa kuninkaan vaikutusvaltaisimpaan lähipiiriin kuuluneen kreivi Carl Piperin kanssa.²⁰

Säätynsä ja sukunsa perinteiden mukaan Horn oli aluksi tähdännyt upseerinuralle, ja hänen oma taustansa oli loppujen lopuksi suhteellisen vaatimaton. Tilannetta hankaloitti se, että Hornin isä oli kuollut pojan ollessa vasta lapsi.²¹ Hornille avioliitot olivatkin ennen muuta keino päästä elämässä eteenpäin.²² Kolme avioliittoa takasivat Hornille fyysisen pääsyn

16 Ahlström 1959, 195; Alanen 1963, 70; Grauers 1971–1973; Henrikson 1963/1993, 641–642; Jutikkala 1998a; Lennersand 1999, 154.

17 Mm. Carlsson 1961/1980, 76–80, 97.

18 Grauers 1971–1973; yleisemmin Norrhem 2007.

19 Horn oli avioitunut vuonna 1696 kuninkaallisen neuvoksen Edvard Ehrensteenin tyttären Anna Beata Ehrensteenin kanssa. Ks. Grauers 1971–73; Jutikkala 1998a.

20 Grauers 1920, 139–142; 1971–1973.

21 Grauers 1920, 1–24; 1971–1973; Alanen 1963, 68.

22 Tarkemmin myös esim. Norrhem 2007; Daybell & Norrhem 2017, 3; Harris 2017, 107–108.

kuninkaan läheisyyteen, vaikutusvaltaisia suhteita, aseman valtakunnan huipulla sekä huomattavan varallisuuden. Jo ensimmäisen puolisonsa Anna Beata Ehrensteenin suvun avulla Horn kytkeytyi suoraan drotshi Per Braheen ja hänen verkostoihinsa. Vaimon edesmennyt isä, ulkopoliittikan asiantuntija Edvard Ehrensteen oli aikanaan tehnyt merkittävän uran kansliassa ja vaimon äidin velipuoli Svean hovioikeuden presidentti Lars Wallenstedt kuului kuninkaan luottomiehiin. Vaimon sisar Margareta Ehrensteen puolestaan oli naimisissa Nils Gyldenstolpen kanssa, kuten edellä jo todettiin.²³

Koulutus, verkostonrakennus ja patronusten tuki menestyksen takana

Kuninkaallisen kanslian presidentti Nils Gyldenstolpen elämä päättyi toukokuussa 1709. Hän oli lähes viiden vuosikymmenen aikana palvelut kahta kuningasta ja yhtä holhoojahallitusta erilaisissa hallinnollisissa ja diplomaattisissa tehtävissä. Gyldenstolpe rakensi toimijuutensa monipuolisuuden ja koulutuksen varaan. Hän oli kielitaitoinen, mikä toi mukanaan vaativia diplomaattitehtäviä. Vastaavasti hänen lakitieteellistä osaamistaan tarvittiin kuninkaallisessa kansliassa. Nils Gyldenstolpen isä, Turun akatemian professori ja Turun hovioikeuden asessori Michael Wexionius-Gyldenstolpe, oli aikanaan ymmärtänyt, että koulutuksen lisäksi menestykseen tarvittiin myös sosiaalisia verkostoja. Oivallus kantoi myös nuoremman Gyldenstolpen läpi yhteiskunnallisten kriisien ja epävarmojen aikojen, vaikkei hän hallintomiehenä ollut kaksinen. Jälkipolvet ovat kuitenkin arvostaneet hänen menestystään diplomaattina.²⁴

Nils Gyldenstolpe oli ollut jo kuningas Kaarle XI:n (1655–1697) luotettavampia neuvonantajia. Esimakua kanslian johtamisesta Gyldenstolpe oli saanut hovikanslerin virassa, johon hänet oli otettu vuonna 1687. Jo kolme vuotta myöhemmin seurasi nimitys kanslianeuvokseksi, jolloin Gyldenstolpe yhdessä Bengt Oxenstiernan kanssa vastasi kanslian toiminnasta. Omasta asemastaan tietoista Gyldenstolpea pidettiin ajoittain ylimielisenä, eikä hänen alaisuudessaan ollut helppo työskennellä.²⁵

Vuonna 1680 Kaarle XI oli aloittanut käytännön toimet kuninkaan vallan lujittamiseksi. Tämä merkitsi muutoksia erityisesti hallintoyksi-

23 Grauers 1920, 21–22; 1971–1973; Palme 1949.

24 SBL, Nils Gyldenstolpe (13339); KB, Michael Gyldenstolpe (2324); Munthe 1935, 144.

25 Munthe 1935, 160–162.

köiden päätöksentekoprosesseissa, mutta myös henkilötasoilla. Toisille muutos oli mahdollisuus, toisille taas kriisi. Valtaneuvosto lakkautettiin ja muutettiin kuninkaalliseksi neuvostoksi, osa vanhasta kaartista sai jättää paikkansa ja uusille neuvoston jäsenille osoitettiin runsaasti tehtäviä. Vanhat huippuvirat korvattiin kuninkaallisen neuvoksen tittelillä, kollegioiden johtajiksi tulivat presidentit. Kollegiaalinen päätöksentekoprosessi korvattiin päällikkövaltaisuudella. Lopulta vuonna 1682 säädytkin menettivät suurimman osan päätösvallastaan.²⁶ Itsevaltainen kuningas kääntyi pääosin nuoremman sukupolven puoleen. Nils Gyldenstolpe selviytyi hallinnon ja kuninkaanvallan uudelleenjärjestelyjen pyörteestä toimimalla juuri sopivalla hetkellä keskusvallan ulkopuolella, erityisesti diplomaattitehtävissä.²⁷

Ulkomaankomennukselta palattuaan Gyldenstolpe hoiti kansliassa erilaisia korkeita sihteeritehtäviä. Ajoittain hänen asiantuntemustaan käytettiin kauppaneuvotteluissa ulkovaltojen kanssa.²⁸ Diplomaatin tehtävät koituiivat Gyldenstolpen onneksi myös henkilökohtaisella tasolla, sillä hän pystyi samalla verkostoitumaan muun muassa Wienissä Ruotsin suurlähettiläänä toimineen ja myöhemmin vuonna 1680 kansliapresidentiksi nimitetyn Bengt Oxenstiernan kanssa.²⁹ Kontakti osoittautuikin merkittäväksi, sillä Gyldenstolpen alkuperäinen patronus Per Brahe kuoli vuonna 1680. Gyldenstolpe oli kaukaa viisaasti jo vuodesta 1675 lähtien havitellut Bengt Oxenstiernaa patronukseksi. Silti Brahen poismeno oli hänelle henkilökohtainen kriisi, joka ajoittui ikävästi samaan hetkeen yhteiskunnallisten myllerryksien kanssa.

Nils Gyldenstolpen ura rakentui vahvasti klienttijärjestelmän varaan. Hänen isälleen Michael Wexionius-Gyldenstolpelle klienttijärjestelmä oli tuonut henkilökohtaista menestystä, sillä hän oli pyytänyt Per Brahea järjestämään itselleen aatelisarvon, ja tämä toive täyttyi vuonna 1650.³⁰ Vahva panostus koulutukseen oli kaiken ytimessä. Per Brahe osoittautui aivan erinomaiseksi patronukseksi Gyldenstolpen suvulle. Erityinen side Brahen ja suvun välille muodostui, kun Nils Gyldenstolpen nuorempi

26 Karonen 2014, 293–295.

27 Toisaalta Gyldenstolpen suku veljien johdolla oli huolissaan Nilsin ulkomaantehtävistä, koska tällöin hän ei pystyisi tarpeeksi hyvin puolustamaan sukulaisten etuja. Daniel Gyldenstolpe Nils Gyldenstolpelle 15.11.1679, ks. Sarasti-Wilenius 2015, 343–345.

28 Munthe 1935, 129; Jonasson 1967–1969, 513.

29 Samuel Gyldenstolpe Nils Gyldenstolpelle 18.12.1675 ja 2.5.1676, ks. Sarasti-Wilenius 2015, 196–200, 217–220.

30 Laitinen 1912, 86–88; Sarasti-Wilenius 2015, 11–13; Hakanen 2009, 102–107.

veli Daniel pelasti drotsin hukkumasta tammikuussa 1669.³¹ Brahe oli myös ottanut Michael Wexionius-Gyldenstolpen pojan ensiksi hoviinsa ja lopulta yksityissihteerikseen 1663.³² Myöhemmin isä vielä esitti drot-sille kysymyksen, jossa arvuuteltiin, mahtaisiko kansliasta löytyä Nil-sille jokin sopiva virka; vuonna 1665 tämä pääsi aloittamaan kansliassa revisiosihteerinä.³³

Aikakaudella tiedonkulku oli hidasta, joten klienttijärjestelmän kaltai-sella verkostolla oli valtava merkitys virkamiehille, joiden tehtävässä suo-riutumisen riippui paljolti oikea-aikaisesta ja kyllin luotettavasta infor-maatiosta. Nils Gyldenstolpe oli onnekas, sillä hänen isänsä oli aikanaan ollut osa Per Brahen johtamassa valtakunnan vaikutusvaltaisimmassa ver-kostossa. Ilman Brahea Nils Gyldenstolpe tuskin olisi kohonnut oman perheensä menestyjäksi tai sukunsa patronukseksi.

Konservatiivinen patronus verkoston peruskivenä

Syyskuussa 1680 menehtynyt Per Brahe oli rakentamansa verkoston kautta edistänyt ja vaikuttanut monen ihmisen elämään. Brahen lähtö-kohta Ruotsin arvostetuimman kreivillisen suvun jäsenenä oli tietenkin avittanut menestystä, mutta lopulta hänen oma toimintansa takasi vakaan aseman valtakeskittymän huipulla silloinkin, kun hallitsijan suosio muu-ten vaihteli.

Per Brahe oli vanhoillinen aristokraatti ja kuvaavaa on, että vuosikau-sia hitaasti edistynyt ja valtiontalouden ahdingon lopulta korjannut iso-reduktio eli läänitysten peruuttaminen toteutui lähes välittömästi kreivin kuoleman jälkeen. Brahe oli herännyt valtakunnan jo pitkään jatkunee-seen heikkoon taloustilanteeseen vuonna 1669, kun holhoajahallituksen loppu alkoi olla käsillä.³⁴ Tuolloinkin Brahe ehdotti talousongelmien ratkaisuksi verojen lisäämistä, virkamiesten palkkojen alentamista ja tar-peettomien virkojen lakkauttamista. Aatelin valtavaan maaomaisuuteen ei edelleenkään ollut hänen mielestään tarpeellista puuttua.

Brahen oma hovi oli aikansa suurimpia taloudellisia vallankäytön yksiköitä, ja sieltä myös päästiin yhteiskunnan merkittävimmille pai-

31 Daniel Gyldenstolpe Michael Wexionius-Gyldenstolpelle 26.1.1669, ks. Sarasti-Wilenius 2015, 117–119.

32 Michael Gyldenstolpe Per Brahelle 11.10.1660, Schybergson (toim.) (1932), 179.

33 Laitinen 1912, 133–134.

34 Pettersson 2009, 257.

koille. Yksi hovin tärkeimpiä tehtäviä oli yksityissihteerin toimi, johon oli vuonna 1658 nimitetty Nils Gyldenstolpe, vaikka tämän meriitit eivät vielä tuolloin suuresti vakuuttaneet. Kaiken takana oli kuitenkin Brahen vuosikymmeniä määrätietoisesti rakentama klienttien verkosto, jossa luotettaviksi tiedettyjen sukujen ja verkostojen miehet saivat mahdollisuuden osoittaa kykynsä.

Brahen verkostosta suuri osa sijaitsi valtakunnan itäisissä osissa, jonne drotsi oli kahteen kertaan lähetetty puolipakolla kenraalikuvernööriksi. Brahe osasi lopulta hyödyntää tämän henkilökohtaisesti vaivalloisen ja ei-toivotun tilanteen ja käytti asemansa tehokkaasti hyväkseen luomalla laajan klienttiverkoston Suomen suuriruhtinaskunnan joka kolkkaan. Oivallinen paikka rekrytoida ja kouluttaa klienttejä oli vastaperustettu Turun akademia. Michael Wexionius saapui Turkuun kansleri Axel Oxenstiernan klienttinä, mutta patronus vaihtui pian Braheksi. Seuraukset heijastuivat vuosikymmeniä eteenpäin, kun Brahen ja Wexioniuksen horisontaalinen verkostoituminen muokkasi paitsi kymmenien sukujen ja satojen opinhaluisten ja lahjakkaiden virkamiesten elämään myös Gyldenstolpen suvun tulevaisuutta.

Konservatiivinen pyrkimys vanhan säilyttämiseen oli yhteistä kaikille edellä käsitellyille, jatkumoksi liittyneille toimijoille. He loivat valta-asemansa Ruotsin valtapolitiikan realiteettien varaan. Olennaista oli hankiutuminen kuninkaan suosioon sekä tietoinen verkostojen rakentaminen joko klienttisuhteiden, patronusten, ystävien tai avioliittojen varaan. Verkostosuhteiden avulla aristokratian ulkopuolelta tuleville Gyldenstolpelle ja Hornille syntyi linkejä menneisyyden toimintaan, vanhaan kuningasta lähellä olleeseen aristokratiaan, luotettuihin henkilöihin ja merkittäviin valtiomiehiin, kuten Per Braheen, joiden maine kantoi myös uusien sukupolvien edustajia näiden oman toiminnan ohella.

Tuomarien verkostot ja viranhoito

Suomen kehittämisessä oikeuslaitoksella oli tärkeä rooli, ja erityisen merkittävä taho oli Turun hovioikeus. Hovioikeuden valvonnassa yhdenmukaistettiin alioikeuksien toimintaa ja karsittiin paikallisia hallinto- ja oikeuslaitoksen erikoispiirteitä. Näin paikallisen riidanratkaisun foorumeista alkoi muotoutua kruunun työkaluja. Samanaikaisesti tuomarista tuli aikaisempaa leimallisemmin palkkaa nauttiva virkamies. Olennainen kysymys oli löytää tuomarintehtäviin miehiä, jotka

tunsivat lain ja olivat halukkaita ja kykeneviä toteuttamaan kruunun politiikkaa.³⁵

Jakson tärkein tuomareiden toimijuutta koskeva murros tapahtui vuonna 1680, kun tuomarinviran saaneet veloitettiin istumaan itse käräjiä ja heitä kiellettiin ottamasta vastaan muita, tuomarin tehtävän hoitamista haittaavia virkoja. Vaikka tuomareiden sijaisia nähtiin jatkossakin, määräys merkitsi lainlukija- ja alilaamannijärjestelmien loppua. 1600-luvun lopulla tuomareiden koulutus, kokemus sekä lain ja lain olemuksen tuntemus kasvattivat merkitystään aatelisarvon tuottaman ”muodollisen pätevyyden” kustannuksella. Silti ero aiempiin ei välttämättä ollut käytännössä kovin suuri, koska jo lainlukijoina toimi kokeneita ja päteviä miehiä.³⁶

Uuden järjestelmän myötä hallitsija jakoi yhteensä 15 tuomarinvallat kirjaa valtakunnan itäiseen osaan, Käkisalmen lääni mukaan luettuna. Vain kolme aiemmin nimitettyä kihlakunnantuomaria sai uusittua pestinsä. He olivat Ahvenanmaalla tuomaroinut Nils Psilander (k. 1682), Raaseporissa toiminut vapaaherra Arvid Horn (1637–1692, Hornin suvun Joensuun haara) ja Käkisalmen kihlakunnantuomari Johan Plagman (vuodesta 1687 Ehrnrooth, k. 1696). Erityisen kiinnostavia olivat ne kaksi miestä, jotka jatkoivat tuomareina samalla alueella, jolla olivat aiemmin toimineet lainlukijoina. He olivat Jakob Aejmelaeus (1638–1686) Ala-Satakunnasta ja Erik Bosin (1654–1715) Hollolasta.³⁷

Toisen murroskauden tai oikeammin kriisin – isovihan – ylittäneiden tuomareiden kohdalla valintakriteereissä on otettava huomioon ensinnäkin se, että venäläismiehityksen alkaessa moni tuomari oli ehtinyt hoitaa tehtävänsä vain lyhyen ajan. Toisekseen vain yksi tuomari jäi virkapaikalleen muiden 14 paetessa Ruotsiin vuosina 1713–1714, sillä itsevaltainen hallitsija oli määrännyt heidät lähtemään virkapaikaltaan. Suurin osa tuomareista palasi tehtävänsä rauhan tultua, mutta heidän poissa ollessaan virkoja hoidettiin korkeintaan nimellisesti. Tästä tuomariryhmästä lähempään tarkasteluun on valittu kaksi Etelä-Pohjanmaalla toiminutta tuomaria, Jakob Ross (n. 1634–1720) ja Jonas Mollin (aik. Mollinus, k. 1734). Pitkän uran tehnyt Jakob Ross luopui tehtävästään virallisesti vuonna

35 Karonen 2014, 189, 238–239, 248; Vilkuna 2009, 10–11, 24, 26.

36 Blomstedt 1958b; Karonen 2014, 261, 304.

37 Ellei toisin ilmoiteta, tiedot tuomareiden urasta ja elämänvaiheista perustuvat seuraavissa matrikkeleissa annettuihin tietoihin: Adelsvapens genealogi Wiki; Blomstedt 1958a; Holmberg 1958; KB; Kotivuori 2005, YOM 1640–1852.

1708, mutta palasi tuomariksi viimeisinä elinvuosinaan (1716–1720). Hänen seuraajansa Jonas Mollin pakeni muiden mukana Ruotsiin, mutta oli myös ensimmäisiä sodan päätyttyä Suomeen palanneita tuomareita.³⁸

Lähtökohdat ja tuomariksi tuloväylät

Tuomarin virkaan päästiin pelkistetysti kolmea väylää pitkin. Harvinaisin oli sidoksissa aatelisarvoon ja kulki sotalaitoksen kautta. Esimerkiksi vapaaherra Arvid Horn eteni 1650-luvulla majuriksi ja päätyi Turun ja Porin lääninratsuväenrykmenttiin. Hornin seuraavaksi joukkoyksiköksi tuli Uudenmaan ja Hämeen ratsuväenrykmentti, missä hänet ylennettiin everstiksi vain vähän ennen vuonna 1679 tapahtunutta Raaseporin ja Hat-tulan kihlakunnantuomariksi siirtymistä. Muuttuvat hallinnon vaatimukset sekä sodankäynnin uudet tarpeet alkoivat 1600-luvun aikana kuitenkin eriyttää hallintoa ja sotalaitosta erillisiksi uriksi.³⁹

Toisen uraputken alkupäässä oli auskultointi ja sitä seurannut siirtyminen muihin hovioikeuden tehtäviin, minkä jälkeen tai ohessa hoidettiin lainlukijan tai alilaamannin virkaa ja lopulta saatiin valtakirja tuomariksi. Tätä reittiä eteni Erik Bosin. Bosin oli aluksi Turun hovioikeuden auskultantti ja siirtyi tämän jälkeen Hämeen läänin manttaalikomissaariksi eli henkikirjoittajaksi vuonna 1677. Samalla hän toimi lainlukijana Porvoon (1677–1678) ja Hollolan (1678–1680) tuomiokunnissa. Samankaltainen oli turkulaisen kauppiaan, raatimiehen ja valtiopäiväedustajan pojan Johan Plagman-Ehrnroothin ura. Hän aloitti vuonna 1651 Turun hovioikeuden auskultanttina, siirtyi hovioikeuden asianajajan tehtäviin kymmenkunta vuotta myöhemmin ja toimi lisäksi sotakollegion sotaviskaalina.⁴⁰

Hallinnollisissa tehtävissä pätevytyminen oli kolmas väylä. Tätä reittiä etenevien henkilöiden uran alkupäästä saattoi löytyä esimerkiksi läänin- tai kaupunkihallinnon tehtäviä. Juuri tällaista tietä eteni Nils Psilander, joka työskenteli ainakin kuningas Kaarle X:n sihteeristössä ennen siirtymistä Ahvenanmaalle tuomariksi vuonna 1655.⁴¹ Myös vaasalaisen kauppiaan pojan Jakob Rossin ura edustaa tätä linjaa. Hän toimi Korscholman kreivikunnan voutina (1662–1666) ja sen jälkeen Vaasan pormes-

38 Koskull 1952. Suur-Savon kihlakunnantuomari Jakob Pontus Tavaststjerna jäi virkapaikalleen, mutta tuli myöhemmin ammutuksi vuonna 1716 tapaturmassa. Tästä tarkemmin ks. Aminoff-Winberg 2007, 142–143, 367.

39 Lappalainen 2005, 100–102; Ilmakunnas 2012, 70–73.

40 Toivanen 2017, 21–22.

41 Toivo 2016, 70–72, 76–83.

tarina (1669–1689), kunnes hänet nimitettiin vuonna 1690 Etelä-Pohjanmaan tuomariksi. Rossin ja Psilanderin erona oli se, että Ross oli hallinnollisten töiden ohella menestyksekkäs ja monialainen kauppias, joka vaikutti ruukkitoiminnassakin.⁴²

Vanhimmat vuonna 1680 valtakirjan saaneista tuomareista olivat syntyneet 1620-luvulla ja pari nuorinta 1650-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Joka toiselle nimityksen saaneista tuomarinvirka on urakehityksen viimeinen vaihe – niin myös tuomarijoukon vanhimpiin kuuluneille Nils Psilanderille ja Johan Plagman-Ehrnroothille. Jälkimmäinen joutui jo 1680-luvulla perustelemaan hovioikeudelle sairastelustaan johtuvaa runsaasta sijaisten käyttöönsä.⁴³ Vastaavasti 1650-luvun puolivälissä syntynyt Erik Bosin kuului Johan Thesleff-Stjernstedtin ohella tuomarijoukon nuorimpiin. Bosinille kihlakunnantuomarinvirka oli välivaihe, joskaan ei lyhyt sellainen. Hän jatkoi tuomarina vuosisadan vaihteeseen saakka, minkä jälkeen hän toimi kolme vuotta Etelä-Suomen laamannina. Bosin toimi Gotlannin laamannina ja varamaaherrana vuodesta 1708, kunnes palasi Suomeen vuonna 1711 Pohjois-Suomen laamanniksi.

Isovihan alkaessa tuomareina istuneet miehet olivat syntyneet 1660- ja 1670-luvulla. Poikkeuksena oli jo 1650-luvun alussa syntynyt Käkisalmen tuomari Carl Freese. Hän ja Etelä-Pohjanmaan tuomari Jonas Mollin olivat ainoat kihlakunnantuomarin virassa vanhuuteen kuolleet. Nousujohteisempaa urakehitystä edustavat Vehmaan ja Satakunnan tuomari Olof Wallenstjerna, Pien-Savon tuomari Claes Jägerhorn (vuodesta 1689 Jägerskjöld) sekä Ylä- ja Ala-Hollolan ja Porvoon kihlakunnantuomari Erik Falander (vuodesta 1691 Tigerstedt), jotka etenivät isovihan jälkeen Turun hovioikeuden asessoreiksi ja myöhemmin neuvoksiksi. Toisessa ääripäässä oli Kyminkartanon läänin ja Lappeen kihlakunnantuomari Isak Hagert, jonka ura päättyi viraltapanoon vuonna 1729.

Suku, virka ja verkostot

Kyvykkyys, koulutus ja kokemus eivät välttämättä riitä selittämään kaikkien 1600- ja 1700-lukujen toimijoiden menestyksellistä uraa, vaan myös lähtökohdat merkitsivät. Aateliin kuuluneen urapolkumahdollisuudet olivat paremmat kuin alempisäätysten, jollaisesta esimerkiksi käy porvari-

42 Luukko 1971, 306–309, 374–375, 377; Karonen 2004, 155–156, 160–161.

43 Blomstedt 1973.

taustainen Johan Plagman. Hän pääsi avioliittojen kautta osaksi aatelissukuja. Hän avioitui ensin aatelistaustaisen majurin tyttären, Brita Ugglan, kanssa, josta leskeksi jäätyään (1692) solmi uuden avioliiton Eva Christina Tauben kanssa. Vuonna 1687 Ehrnrooth-nimellä aateloitu tuomari menehtyi itse vain neljä vuotta myöhemmin. Historioitsija Kati Toivanen arvelee, että lesken suvun sotilastausta vaikutti siihen, että Plagman-Ehrnroothin aikaisemmista liitoista olevat tyttäret naitettiin upseereille ja ainoa poika, Gustaf Henrik, päätyi sotilasuralle. Suuri Pohjan sota tarjosi sekin monille nuorille miehille uusia uramahdollisuuksia, jos kohta riskit kaatua rintamalla olivat todella suuret.⁴⁴

Silti virkaura näyttää useamman tuomarin kohdalla olleen poikkeus perheen ja suvun linjasta. Johan Plagman-Ehrnrooth ei seurannut isänsä jalanjalkia kauppiaksi. Nils Psilander oli kirkkoherran poika ja veljessarjansa ainoa, joka ei lähtenyt pappisuralle. Erik Bosinin veljet taas seurasivat ratsumestari-isänsä mallia ja hakeutuivat sotilasuralle.

Lakilukijana toimiessaan Erik Bosin avioitui vuonna 1677, ja morsian Margareta oli Länsipohjasta lähtöisin olleen Erik Rosendalin tytär. Rosendal toimi 1650-luvulla ensin sotakomissariaatin kirjanpitäjänä, sitten kamreerina. Hänet aateloitiin vuosikymmenen puolivälissä, ja vuodesta 1666 lähtien Rosendal oli Turun hovioikeuden asessori. Vuonna 1680 valtakirjan saaneessa tuomarikunnassa tunnettiin yleisemminkin kiinnostusta Rosendalin tyttäriä kohtaan. Erik Bosin sai omasta ammattikunnastaan langoikseen Märten Talpon (vuodesta 1681 lähtien Losköld) ja Erik Henriksson Tavastin (vuodesta 1687 Tavaststjerna), jotka astuivat aviosäätyyn Rosendalin tytärten kanssa ollessaan jo tuomareita. Jälkimmäisessä tapauksessa sukujen välistä avioliittoa vahvistettiin seuraavassa sukupolvessa, kun Ahvenanmaan tuomari Erik Rosendal nuorempi avioitui Erik Tavaststjernan ensimmäisestä avioliitosta olevan Kristina-tyttären kanssa.⁴⁵

Erik Bosinille syntyi yhdeksän aikuisikään selvinnyttä lasta, joista kolme oli poikia. Heistä ainoastaan vanhin, Erik Johan, lähti virkauralle ja eteni Turun läänin manttaalikomissaariksi. Muut suuntasivat sotilasuralle.⁴⁶ Kaksi tyttäristä avioitui upseerien ja kaksi virkamiesten kanssa. Kaksi tytärtä naitettiin vastikään aateloitujen perheiden lakimiespojille.⁴⁷

44 Toivanen 2017, 22–24.

45 Blomstedt 1973; Adelsvapen genealogi Wiki, Rosendal (644).

46 Adelsvapen genealogi Wiki, Bosin (592); Ehrenadler (1625).

47 Adelsvapen genealogi Wiki, Bosin (592).

Bosinin vanhin tytär Maria Kristina avioitui vuoden 1693 paikkeilla Erik Falanderin (vuodesta 1691 lähtien Tigerstedt) kanssa. Väyn ura oli tuolloin vasta aluillaan, ja Tigerstedt sai avioitumisvuotenaan auskultantin paikan Turun hovioikeudesta. Tigerstedt hoiti Hollolan ja Porvoon kihlakunnantuomarin virkaa 32 vuoden ajan vuosisadan vaihteesta lähtien. Isänsä lailla hänestäkin tuli hovioikeuden asessori. Toinen tytär, Margareta, avioitui tukholmalaisen majurin pojan Claes Jägerhornin (vuodesta 1689 lähtien Jägerskjöld) kanssa vuonna 1700. Jägerhorn oli suorittanut ylioppilastutkinnot Uppsalassa ja Tartossa, minkä jälkeen hän auskultoi Turun hovioikeudessa. Vuotta ennen avioitumistaan hän oli saanut valtakirjan Pien-Savon kihlakunnantuomariksi. Tätä tehtävää hän hoiti, kunnes hänet nimitettiin hovioikeuden asessoriksi vuonna 1718. Jägerhorn toimi hovioikeudenneuvoksena vuosina 1728–1733 ja 1743–1744.

Suvun asemalla ja isien luomilla verkostoilla oli merkitystä myös aatelissäädyn ulkopuolella. Ala-Satakunnan kihlakunnantuomariksi vuonna 1680 nimitetty Jakob Aejmelaeus oli arvostetun ja pelätyn, kruunun talousasioita haukan lailla vahtineen kamariviskaali Antti Äimän poika. Aatelisarvosta kieltäytynyt Äimä oli uransa aikana kerännyt varallisuutta ja ostanut tiloja kotiseudultaan Kokemäen ja Euran pitäjistä. Hän nautti paikallisten arvostusta ja toimi näiden luottamusmiehenä. Tämä oli yksi puoli Äimän perinnöstä, jonka varaan hänen poikansa Gustaf ja Jakob saattoivat rakentaa uransa. Harjavallassa asunut Gustaf toimi kuolemaansa (1664) saakka lainlukijana Ylä-Satakunnassa, missä hänen isänsä oli aikoinaan ollut kihlakunnanvoutina.⁴⁸ Nuorempi poika Jakob toimi 1660-luvun lopulta lähtien Ala-Satakunnan lainlukijana, kunnes tuli nimitetyksi alueen kihlakunnantuomariksi. Sittemmin hän seurasi veljeään Ylä-Satakunnan lainlukijana vuosina 1675–1680.⁴⁹

Toinen osa Äimän perintöä oli suhdeverkosto valtakunnan vahvoihin aatelmiehiin. Osa suhteista oli muotoutunut Äimän toimiessa kamariviskaalina, jolloin hänen ensisijainen patronuksensa kreivi Per Brahe suositteli häntä valtakunnan silmäätekeville. Osa näistä suhteista siirtyi Äimän pojille. Esimerkkinä mainittakoon Brahen toinen klientti, maaherra Lorentz Creutz vanhempi. Hän tuki Äimää erään kartanon omistusoikeutta koskevissa kiistoissa, ja viskaali puolestaan sijaisti Creutzia lakimääräisillä käräjillä. Vuosikymmeniä myöhemmin va-

48 Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Gustaf Aejmelaeus (307); Karonen 2001.

49 Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Jakob Aejmelaeus (1172).

paaherra Lorentz Creutz nuorempi otti Jakobin teologiaa opiskelevan Andreas-pojan – Äimän lapsenlapsen – lastensa kotiopettajaksi. Myöhemmin Andreas palasi Creutzin lesken Hedvig Eleonora Stenbockin ”hovisaarnaajaksi”.⁵⁰

Jakob Aejmelaeuksen vuonna 1674 solmima avioliitto Klara Nilsdotter Lietzenin kanssa yhdisti perheissä ilmenevät orientaatiot lainoppiin ja teologiaan. Klaran isä oli Turun hovioikeuden ruotsalaisia asessoreja, jonka lainlukijana Aejmelaeus oli ollut Ala-Satakunnassa. Lietzenin perhepiiristä löytyi muitakin hovioikeuden asessoreja, laamaneja ja Turun akatemian väkeä. Toisaalta Klaran sisaria oli naitettu myös teologeille ja kirkonmiehille, joiden joukossa oli Turun piispa Johannes Gezelius nuorempi. Jakobin Aejmelaeuksen poika Nicolaus työskenteli jonkin aikaa kotiopettajana Gezeliuksen talossa.⁵¹

Aatelin ulkopuolelta tuli myös laajat paikalliset verkostot perinyt Jakob Ross. Rossin Skotlannista lähtöisin ollut isä William oli saanut porvarisoikeudet Vaasasta 1630-luvulla. Avioliitot olivat tärkeitä Williamin verkostoitumisessa, ja hän haki puolisonsa ensi sijassa Pohjanmaalle siirtyneiden ulkomaalaistaustaisten toimijoiden joukosta. Jakob Rossin äiti oli Williamin ensimmäinen vaimo, vauraan ja vaikutusvaltaisen vaasalaisen kauppiaan Joachim Wesselin tytär. Williamin toinen puoliso oli skotlantilaista syntyperää olleen kauppiaan Mathias Longin tytär. Anoppinsa kautta William sai kytköksen vähäkyröläiseen Kempuksen maakauppiassukuun.

Williamilla oli kolme poikaa, joista kaksi – Jakobin ja Wilhelmin – hän naittoi Uudenkaarlepyyn pormestarin Cort Bochmöllerin tyttärille. Bochmöller oli tullut Lyypekistä ja saanut porvarisoikeutensa 1630-luvulla. Nuorimman poikansa William naittoi kappalainen Petter Jesenhäusenin tyttären kanssa. Kappalaisen isä oli muuttanut Westfalenista Turkuun ja edennyt siellä pormestariksi. Petter nimitettiin vuonna 1644 kappalaiseksi Vaasaan, minne hänen kauppiaassetänsä Herman oli muuttanut jo edellisellä vuosikymmenellä.⁵²

Jakob Rossista tuli vuonna 1668 Vaasan pormestari ja vuonna 1689 kihlakunnantuomari. Hänen veljestään Wilhelmistä puolestaan tuli kauppiaan ja Uudenkaarlepyyn pormestari. Veljeksistä nuorin, Herman, sen sijaan jat-

50 Karonen 2001; Lappalainen 2005, 161–162, 176–183; Hakanen 2011, 120–123, 134; THPM, Andreas Jacobi Aeimelaeus.

51 Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Jakob Aejmelaeus (1172); YOM 1640–1852: Arvid Lietzen (1520); THPM, Nicolaus Jacobi Aeimelaeus.

52 THPM, Petrus Petri Jesenhäusen; Luukko 1971, 67, 70–71, 73; Karonen 1994, 170–171, 308; Hoffman 2004.

Kuningas Kustaa III avaa valtiopäivät Tukholmassa 1789 Jean Louis Deprez'n mukaan.
Ruotsin Kansallismuseo.

koi isänsä ja appensa sedän, Pohjanmaan rikkaimmaksi mieheksi tituleeratun Herman Jesenhausenin, kauppahuoneiden toimintaa. Jakobin sisar Katarina avioitui Saksasta tulleen välskäri Henrik Eggersin kanssa. Avioliittoa motivoi Eggersin keskittyminen kaupankäyntiin 1670-luvulta lähtien, ja hänestä tulikin ajan myötä vaikutusvaltainen kauppias. Toinen sisar, Elisabeth, puolestaan avioitui ensiksi kristiinankaupunkilaisen kauppiaan Mats Mårtensonin kanssa ja tämän kuoltua Hans Boehmöllerin kanssa.⁵³

Jakob Ross jatkoi isänsä tapaan suhteiden luomista kauppiaspormestareihin. Ross esimerkiksi naittoi tyttärensä Jakob Wilstadius nuoremmalle. Vanhempi Jakob Wilstadius oli puolestaan toiminut Jakob Rossin

53 Luukko 1971, 67–68, 70–71, 196, 279–280; Hoffman 2004.

edeltäjänä Vaasan pormestarina. Maaherra esitti vävyään tuomarin tehtävään siirtyvän Rossin seuraajaksi, mutta kuningas ei hyväksynyt ehdotusta. Kun Vaasaan haettiin pari vuotta myöhemmin uudelleen pormestaria, nuorempi Wilstadius oli jo siirtynyt maaherran tuella Kokkolan pormestariksi.⁵⁴ Maaherran tuki kertoo siitä, että Rossin suhteet lääninhallitukseen olivat kunnossa.

Vaasan seuraavaksi pormestariksi nimitettiin vuonna 1691 Lars Rivell, joka hänkin oli Jakob Rossin vävy. Tämä Maalahden kirkkoherran poika oli myös toisella tavalla sukua Rosseille. Lars Rivellin äiti Valborg oli samaa vähäkyröläistä Kempuksen sukua kuin Jakob Rossin äitipuolen äiti. Rivell oli toiminut kihlakunnanoikeuden notaarina (1683), Mustasaaren nimismiehenä (1686) ja lääninviskaalina. Vuonna 1707 Vaasan pormestariksi nousi Rossin oma poika Herman. Tämä oli virkaan nimitettäessä

54 Karonen 1995, 195.

28-vuotias, mutta ennättänyt opiskella Turun akatemiassa sekä hankkia kokemusta kotikaupunkinsa kaupunginkirjurina ja raatimiehenä.⁵⁵

Ross loi suhteita kauppiaiden ja virkamiesten lisäksi oppisäätyyn. Hän naittoi yhden tyttäristään ylioppilas Jakob Haustramniukselle, josta tuli vuonna 1708 Vaasan kaupunginkirjuri maaherra Lorentz Clerkin määräyksellä. Historioitsija Armas Luukko epäilee, että Ross oli nimityksen taustalla. Haustramnius oli joka tapauksessa opiskellut Turussa ja Tartossa, ja hän oli Kauhajoen pitkäaikaisen kappalaisen ja sittemmin Lapuan kirkkoherraksi päätyneen Lars Haustramniuksen (aik. Albilacovius) poika. Jakob Haustramnius eteni isovihan jälkeen lääninviskaaliksi.⁵⁶ Rossin vävy Lars Rivell menehtyi vuonna 1693, ja Ross naittoi leskeksi jääneen tyttärensä Jakob Haustramniuksen veljelle Märtenille vuonna 1696 – samana vuonna, kun tämä nimitettiin Vaasan triviaalikoulun vararehtoriksi. Myös koulun seuraava vararehtori, Jakob Wikar päätyi avioon Rossin tyttären kanssa oltuaan vuoden päivät tehtävässään. Isovihan jälkeen Wikarista tuli triviaalikoulun rehtori ja vuonna 1725 Maalahden kirkkoherra ja rovasti.⁵⁷

Lisäksi Rossin vävy Jonas Mollin oli lainoppinut. Vaikka Mollin oli syntynyt Ruotsissa, hän oli suomenkielentaitoinen. Mollin oli suorittanut Turussa ylioppilas- ja maisterintutkinnot, ja toiminut vuodesta 1698 notaarina. Rossin tyttären – Jakob Wilstadiuksen lesken – kanssa hän oli avioitunut kahta vuotta aikaisemmin. Avioliitosta syntyi tiettävästi ainakin kaksi lasta. Esikoinen sai isänsä etunimen, ja hänestä tuli aikanaan Oulun pormestari (1740–1760). Tytär taas avioitui vuonna 1725 Gabriel Peldanin kanssa, joka oli samana vuonna nimitetty Vaasan triviaalikoulun rehtoriksi. Vuonna 1735 Peldan nimitettiin kirkkoherraksi Ilmajolle, missä hänen isänsä oli ollut kappalaisena.⁵⁸

Kuten edellä on käynyt ilmi, tuomareiden puoliset, miniät ja vävyt tulivat lähinnä neljältä taholta: porvarissäädystä, upseeristosta, pappissäädystä tai omasta ammattiryhmästä. Sotilaskoulutus oli perinteinen ja paljon käytetty vaihtoehto aatellisperheissä, joten oli luonnollista, että suhteita toisiin sotilassukuihin hankittiin, pidettiin yllä ja vahvistettiin. Myös porvaristaustaisille oman ryhmän tuki oli tärkeää virkauralla edetessä.

55 Luukko 1971, 70, 378–379; Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Herman Ross (4154).

56 Luukko 1971, 392; Luukko 1945, 691, 705–706; Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Jakob Haustramnius (4307).

57 Luukko 1971; Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Märten Haustramnius (3675); Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Jakob Wikar (4317).

58 Luukko 1945, 696, 697; Virrankoski 2000; Vilkuna 2005.

Siteet papistoon taas merkitsivät siteitä paikallisyhteisöön. Pappissuvut vakiintuivat usein tietyille alueille, ja papit toimivatkin hyvinä ankkureina ja olivat selvillä paikallisista oloista. Oma ammattiryhmä on tässä ymmärrettävä väljästi hovioikeudessa työskenteleviksi henkilöiksi, tuomareiksi ja laamanneiksi. Itse asiassa näyttää siltä, että isovihan alkaessa tuomarit löysivät puolisonsa useammin virkatovereidensa talouksista kuin oli ollut laita vielä muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin. Useat tuomarit tulivat myös aatelin ulkopuolelta tai edustivat suhteellisen uutta virka-aatelia, joka haki tukea vertaisistaan.⁵⁹

Suvun perintö ei kuitenkaan näkynyt vain ammatinvalinnoissa, vaan muutamassa tapauksessa pojat perivät suoraan isiensä tuomarinvirat. Näin oli esimerkiksi Sääksmäen kihlakunnassa, missä Erik Talpo (vuodesta 1681 Losköld) ryhtyi Turussa opiskelleena ylioppilaana ensin isänsä käräjäapulaiseksi. Vuodesta 1687 lähtien Losköld toimi virkaatekevänä tuomarina ja vakinaiseksi hänet nimitettiin vuonna 1691. Myös hänen veljensä Johan opiskeli lakia ja päätyi varatuomariksi. Samankaltainen asetelmä oli Käkisalrella, missä Lorentz Freese toimi ensin sairastelevan isänsä avustajana ja vuodesta 1710 virallisesti nimitettynä seuraajana. Suvun vahva asema alueen tuomarinviran hoidossa näkyi edelleen 1720-luvulla, kun Suomen puolelle jääneestä Käkisalmen läänistä erotettiin uusi Karjalan tuomiokunta, jonka tuomariksi nimitettiin Lorentzin veli Johan.

Jos perheestä puuttui syystä tai toisesta poika, vävyjen ja lankojen merkitys korostui, koska perheenpään elämäntyö jouduttaisiin jossakin vaiheessa luovuttamaan näiden käsiin.⁶⁰ Niinpä Jonas Mollinista tuli vuonna 1708 appensa Jakob Rossin seuraaja Etelä-Pohjanmaan kihlakunnantuomarina. Tosiasiassa hän oli avustanut vanhaa ja sairastelevaa Rossia jo kymmenen vuoden ajan. Näin tapahtui myös Erik Bosinin ja hänen vävynsä Erik Tigerstedtin kohdalla. Viimeksi mainittu oli solminut avioliiton Bosinin tyttären kanssa vuonna 1693 ja peri Hollolan ja Porvoon kihlakunnantuomarin viran apen siirtyessä Etelä-Suomen laamanniksi vuonna 1700. Samana vuonna Gabriel Tammelin nousi Sääksmäen kihlakunnantuomariksi lankonsa Erik Mårtensson Loskjöldin jalanjäljissä tämän siirryttyä Turun hovioikeuden asessoriksi.

59 Ks. esimerkiksi Blomstedt 1973, 94; Vilkuna 2009, 19.

60 Ojala 2002.

Tuomarina toimiminen kriisiaikana

Hallitsijan vallan lujittuminen vuoden 1680 jälkeen ei suinkaan ollut kaikille entisille lainlukijoille kriisi, sillä osa heistä nousi uudessa tilanteessa kihlakunnantuomarinvirkaan.⁶¹ Lainlukijajärjestelmän lakkauttaminen ei myöskään asettanut tuomiovaltaa käyttäviä tilanteeseen, jossa tuomarin velvoitteiden ja ihanteiden – lain seuraamisen, totuuden selvittämisen, oikeudenmukaisuuden ja kohtuullisuuden⁶² – toteuttaminen olisi muodostunut poikkeuksellisen vaikeaksi.

Isovihan oloissa kaikki edellä mainitut tekijät kuitenkin pettivät, minkä vuoksi tuolloista tuomareiden toimintaakin on analysoitava raskaan kriisiajan olosuhteiden valossa. Kohtaamiset vihollisen kanssa ja tuomarin pestin hoitaminen miehitysaikana vaikeuttivat ihanteellista työskentelyä. Pako Ruotsiin teki tuomarina toimimisen kokonaan mahdottomaksi, vaikka virka nimellisesti säilyikin. Suomessa vallinneet rakenteet ja verkostot eivät toimineet pakolaisaikana. Ruotsalaisilla puolestaan oli omat lojaalisuusuhteensa, joissa pakolaisille oli niukasti tilaa. Rauhan palattua tuomarit joutuivat selvittämään, mitä heidän poissa ollessaan oli tapahtunut ja kuinka oikeutta olivat hoitaneet ne, jotka olivat sen tehtäväkseen ottaneet.⁶³

Tuomareiden kohtaamiset miehittäjien kanssa eivät ihan aina olleet miellyttäviä. Etelä-Pohjanmaan tuomari Jonas Mollin toivoi venäläisten upseerien kestittämisen hillitsevän Vaasan tuhoamista. Kestitys otettiin vastaan, mutta sen jälkeen Mollin perheineen riisutettiin alasti ja heitä seisotettiin hangessa pilkattavana. Tämän jälkeen venäläiset ottivat tuomarin lapset panttivangeiksi. Toimenpiteet noudattivat venäläisten strategiaa: vanhan vallan edustajat vangittiin, heiltä riisuttiin asemasta kerrotut merkit ja heistä tehtiin narreja. Näillä esityksillä tehtiin selväksi, kenellä valta oli, samoin kuin se, ettei vallanhaltija kaihtanut käyttää valtaansa.⁶⁴

Miehityksen aikana Tukholmassa oleillut keskushallinto nimitti sodan aikana eri tavoin vapautuneille vakansseille uudet haltijat, jotka luonnollisestikin astuivat tehtäviinsä vasta rauhan palattua – jos sittenkään. Näin oli esimerkiksi Jonas Bergerin laita. Berger hoiti Hattulan kih-

61 Blomstedt 1958b.

62 Vilkuna 2009, 17–19, 20, 22.

63 Koskull 1952; Vilkuna 2005; Klingenberg 2009.

64 Koskull 1952, Vilkuna 2005, 30, 107, 160–161.

lakunnantuomarin virkaa, kunnes sai vuonna 1714 siirron Pohjois-Pohjanmaan tuomariksi. Hän kuitenkin kieltäytyi lähtemästä Pohjanmaalle ja suuntasi sen sijaan Kemiön kautta Ruotsiin niin nopeasti kuin suinkin pääsi.⁶⁵

Käytännössä isovihan aikainen oikeudenhoito organisoitiin Ruotsissa annetuista määräyksistä piittaamatta. Jakob Ross otti vuonna 1716 hoitaakseen Etelä-Pohjanmaan tuomarin tehtävät, joista oli kertaalleen luopunut, ja hoiti tehtäviä kuolemaansa (1720) saakka. Ross oli elämänsä ehtoapuolella lähes sokea ja joutui iän ja sairauden heikentämänä jakamaan oikeutta vuoteestaan käsin. Käytännössä tällaisissa oikeuksissa jouduttiin tinkimään oikeudenkäynnin muodollisuuksista ja lautamiesten määrästä. Tuomioita ei myöskään voitu alistaa ylemmille oikeusasteille, koska laamannioikeuksien ja Turun hovioikeuden toiminta oli pysähdyksissä. Niinpä tuomiot pantiin täytäntöön saman tien.⁶⁶

Miehitysaikana tuomareiksi ryhtyi muissa tehtävissä olleita virkamiehiä. Esimerkiksi Itä-Uudellamaalla toimeen tarttui tilanvuokraaja Anders Mether, joka tietävästi istui ensimmäiset käräjät joulukuussa 1715. Vaikka Metherinkin toimintapiiri laajeni miehityksen aikana, toiminta oli selvästi rauhanaikaista tehottomampaa eikä välttämättä tavoittanut kaikkia. Kehno terveys taas rajoitti huonosti liikkuneen Rossin kierron pitäjissä rekikeleille. Tästä huolimatta hänen miehitysaikainen piirinsä oli Etelä-Pohjanmaata suurempi ja ulottui pohjoisessa Kokkolaan asti.⁶⁷ Tämä todistaa, että ihmiset olivat valmiita tulemaan tuomarin pakeille kaukaakin.

Historiantutkija Walter von Koskullin mukaan paikallisten omista tarpeista uudelleen organisoidut kihlakunnanoikeudet olivat verrattain riippumattomia miehittäjästä. Väite edellyttää varauksia. Oikeudet olivat riippumattomia niin kauan kuin niiden käsittelemät asiat eivät kiinnostaneet venäläisiä. Tällaisia epäkiinnostavaksi miellettyjä asioita olivat esimerkiksi maanomistuskysymykset ja siveellisyytlainsäädäntöön liittyvät seikat. Sen sijaan vakavista rikoksista, kuten murhista ja tapoista, rankaiseminen säilyi miehittäjien vallassa. Ainakin osa tuomareista toimi – enemmän tai vähemmän vapaaehtoisesti – kiinteässä yhteistyössä valloittajan kanssa. Esimerkkinä tällaisesta ”ryssän tuomarista” mainittakoon Erik Bosinin veljenpoika Gustav Fredrik, joka toimi kihlakunnantuomarina vuonna 1718. Gustav Fredrik Bosinin varsinaiset tehtävät kuuluivat kuitenkin si-

65 Aminoff-Winberg 2007, 143.

66 Koskull 1952, 133–136.

67 Koskull 1952, 130–133, 136, 161–162, 164–170.

viilihallinnon piiriin, sillä hänet oli nimitetty Hämeenlinnan makasiinin komissaariksi. Ilmeisesti kihlakunnantuomarin toimi oli vain tilapäinen ja koski veronkantoon liittyneitä kysymyksiä.⁶⁸

Valtion myöntämä rahallinen tuki virattomille tai alipalkatuille pakolaistuomareille oli jo alun alkaen puutteellista ja väheni vuosien kuluessa. Pakolaistuomareille oli tarjolla lähinnä määräaikaisia tai tilapäisiä virkoja, jotka olivat usein tuomarin tehtävää vähäpätöisempiä ja huonommin palkattuja. Kokeneemmat ja vanhemmat saattoivat toki hakea luvanvaraista asianajajan virkaa, jollaisen esimerkiksi Jonas Mollin onnistui hankkimaan. Anders Portaeus sen sijaan päätyi hoitamaan varakihlakunnantuomarin tehtäviä, Jonas Berger toimi rälssivoutina ja Erik Tigerstedt istui komissio-oikeudessa. Vakainaisia virkoja oli vaikea saada, koska sodan ajateltiin päättyvän pian ja pakolaistuomareiden palaavan aiempiin virkoihinsa. Vakanssit olivat siis edelleen olemassa ja niistä kilpailtiin, vaikka ne eivät juuri sillä hetkellä tuottaneet tuloja. Esimerkiksi Jonas Berger onnistui saamaan pakolaisaikansa päätteeksi Turun hovioikeudenasesessorin viran ja aateloinnin *Loststjerna*-nimelle.⁶⁹

Jonas Mollin kuului niihin tuomareihin, jotka pystyivät järjestämään olonsa siedettäväksi Ruotsissa. Mollin oli onnekas myös siinä mielessä, että hänen kohdallaan paluu tuomarinvirkaan kävi hyvin nopeasti. Mollin avasi ensimmäiset kärkevät Vaasassa jo loppuvuodesta 1721, vain kolme viikkoa venäläisten poistumisen jälkeen. Ajankohta on todella varhainen, sillä muualla Suomessa oikeuslaitos aloitti uudelleen toimintansa vasta seuraavan vuoden aikana. Toisaalta tähän oli perusteensa. Paikka paikoin talonpojat ottivat oikeuden omiin käsiinsä ja kostivat venäläistä valtaa palvelleille. Kansan viha ulottui myös paosta palanneisiin maallisen ja hengellisen vallan edustajiin, jotka pyrkivät palauttamaan entiset olot. Näiden tapahtumien kaiut kuuluvat erityisesti papiston valituksissa kunnioituksen puutteesta. Mollin osallistui sodan aiheuttamien tuhojen selvittämiseen ja laati selonteon eteläpohjalaisten miehityksen aikaisista edesottamuksista. Vaikka tuomari – ilmeisesti omien kokemustensa vuoksi – suhtautui myötätuntoisesti kansan kertomaan, selostus ei herättänyt tapahtumapaikoista etäämmällä toimineissa esivallan edustajissa kiinnostusta.⁷⁰

68 Koskull 1952, 162–163; Vilkkuna 2005, 186–190; Kotivuori 2005, YOM 1640–1852; Gustav Fredrik Bosin (3719).

69 Aminoff-Winberg 2007, 263, 311–312, 399.

70 Koskull 1952; Aminoff-Winberg 2007, 366–367; Vilkkuna 2005, 290, 355.

Järjestelmänmuutokset ja valtiopäiväedustajien toimintamahdollisuudet

Valtiopäiväedustus sekä hallitsijan ja hänelle uskollisten alamaisten välinen vuorovaikutus ovat olleet satoja vuosia yhteiskuntajärjestyksen ja historiakäsityksen perustavia tekijöitä niin Ruotsissa kuin Suomessakin. Niiden avulla menneisyydestä on etsitty demokratian juuria ja pohjoismaisen tasa-arvoisen yhteiskunnan perusteita. Mutta kuinka yksittäiset sääty-yhteiskunnan valtiopäiväedustajat pystyivät toimimaan erilaisissa kriisitilanteissa, erityisesti järjestelmänmuutosten keskellä?

Valtiopäiville kokoontuneet säädyn luovat kontekstin tämän alaluvun tarkastelulle. Millaisia toimintamahdollisuuksia tai ehkä paremminkin toimintamahdollisuuksien rajoja eri säätyjä (aateli, papisto, porvaristo, talonpojat) edustavilla yksilöllisillä toimijoilla oli?⁷¹ Tämän ohella käsittelyssä näkyvät useat aikakaudelle sijoittuvat valtiojärjestyksen muutokset, jotka vaikuttivat merkittäväällä tavalla myös kansanedustuslaitoksessa toimivien säätyjen ja niiden yksittäisten edustajien toimintamahdollisuuksiin ja -edellytyksiin.

Tarkasteluun on valittu ne valtiopäivämiehet, jotka toimivat Ruotsin ja Suomen yhteisen historian aikana joidenkin kahden toisistaan poikkeavan valtiopäiväjärjestyksen ja/tai hallitusmuodon aikaisilla valtiopäivillä. Käytännössä seurataan siis ylimmässä valtionhallinnossa tapahtuneita muutoksia ja niiden vaikutusta säätyedustajien toimintamahdollisuuksiin. Kaikki seuraavaksi käsiteltävät poliittisen historian muutos- tai murroskohdat olivat aikanaan merkittäviä käännekohtia tai jopa aitoja kriisejä. Ensimmäinen niistä oli 1680-luvun alussa tapahtunut siirtymä, jossa vuoden 1617 valtiopäiväjärjestys ja vuoden 1634 hallitusmuoto korvattiin uudella, nopeasti aidoksi itsevaltiudeksi kasvaneella hallintoyhteisöllä.⁷² Seuraava jyrkkä muutos koettiin itsevaltiuden romahduksen myötä vuosina 1719–1723, jolloin vuosien 1719 ja 1720 hallitusmuotojen sekä vuoden 1723 valtiopäiväjärjestyksen myötä siirryttiin kuninkaan itsevaltiudesta säätyjen valtaan. Kolmas saranakohta koettiin vuonna 1772, jolloin kuningas Kustaa III otti uuden hallitusmuodon avulla takaisin lähes

71 Sen sijaan edustajien laatimia valituksia ja anomuksia ei käsitellä tässä luvussa, vaan luvussa ”Kriisikausien vuorovaikutuksen muodot ja vaikutukset” tässä teoksessa.

72 Sinänsä vuoden 1617 valtiopäiväjärjestys jätti yhtäältä hallitsijalle väljät valtuudet ja toisaalta korosti vuoden 1634 hallitusmuodon mukaisesti hallitsijan ja säätyjen yhteistoimintaa (niin sanottu *monarchia mixta*, ”jaettu monarkia”).

TAULUKKO 1. Järjestelmänmuutoksen kokeneet suomalaiset valtiopäiväedustajat jaoteltuina murroskohtien ja säätyjen mukaan sekä tarkemmin tarkasteltavien edustajien perusteella.¹

Murroskohdat	Järjestelmänmuutoksen kokeneet edustajat säädyittäin eri murroskohdissa	Arvio siitä, kuinka monta edustajaa osallistui Suomesta kunkin murroskohdan valtiopäiville kustakin säädystä yhteensä
I Siirtymävaihe vuoden 1617 valtiopäiväjärjestyksen ajasta itsevaltiuteen (1680)	Aateli: n. 20 Papisto: 2 Porvaristo: 11 Talonpojat: 5	Aateli: n. 50 Papisto: 10 Porvaristo: 15 Talonpojat: 18
II Itsevaltius (1680) – vapaudenaika (1718)	Aateli: 29 Papisto: 1 Porvaristo: 5 Talonpojat: 2	Aateli: 50 Papisto: 6 Porvaristo: 17 Talonpojat: 3
III Vapaudenaika (1718) – kustavilainen aika (1772)	Aateli: n. 20 Papisto: 4 Porvaristo: 6 Talonpojat: 6	Aateli: 100 ² Papisto: 6 Porvaristo: 20 Talonpojat: 21
IV Kustavilainen aika (1772) – Porvoon valtiopäivät (1809)	Aateli: 6 Papisto: 3 Porvaristo: 3 Talonpojat: 2	Aateli: 50 Papisto: 8 Porvaristo: 19 Talonpojat: 30
Yhteensä järjestelmänmuutoksen kokeneita edustajia (minimimäärä) neljässä murroskohdassa	Aateli: n. 75 Papisto: 10 Porvaristo: 25 Talonpojat: 15	

1 KB, SBL; BLF; Luettelo; RAP 1910; Ahnlund 1933; Halila 1962; Renvall 1962a; Tolonen 1980; Bonsdorff 1894; Millqvist 1911; Carlsson 1963; Nikula 1978; Rystad 1985, 90; Karonen 2004; Österbladh 1936; Mårtensson 1937, Mårtensson 1950; Paloposki 1961; Halme 1964, liite 636–660; Koukkula 1964.

2 Ero vapaudenajan viimeisten ja kustavilaisen ajan ensimmäisten valtiopäivien välillä oli merkittävä, sillä 1760-luvulta alkaen vapaudenajan loppuun edustajien määrä oli ollut keskimäärin yli 140.

kaiken sen vallan, mitä hänen kolme edeltäjänsä olivat menettäneet. Samalla säätyvaltiopäivien merkitys vajosi kaikkien aikojen pohjalukemiin. Säätyjen alennustila täydellistyi vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjassa, joka antoi hallitsijalle lähes itsevaltiaan valtuudet.⁷³ Viimeksi mainituilla määräyksillä oli harvinaisen suuri merkitys Suomessa, sillä Porvoon valtiopäivillä 1809 ne muodostivat Suomen autonomisen aseman kannalta keskeiset perustuslait, jotka säilyivät pääosin sellaisinaan aina Suomen itsenäistymiseen ja vuoden 1919 hallitusmuotoon saakka.

Vapaudenajan poliittinen järjestelmä oli tässä luvussa käsiteltävän aikakauden kehittynein, ja yhteiskunnan eri ryhmien välinen vuorovaikutus oli tuolloin tarkastelujakson vilkkainta. Tuolloin myös valtiopäivillä läsnä olleiden edustajien määrä oli suurempi kuin koskaan ennen tai jälkeen Ruotsin ja Suomen historiassa. Vapaudenajalla käytännön tarpeista syntyi monimutkainen, mutta edelleen toimiva valiokuntalaitos sekä valitsijamiesjärjestelmä. Varsin pian suomalaisetkin eri säätyjen edustajat havait-sivat, kuinka heidän kannatti tavoitella erityisesti valitsijamiespaikkoja. Valitsijamies pystyi nimittäin paljolti vaikuttamaan siihen, kuka edusta-jista pääsi mihinkin valiokuntaan. Valiokunnissa pystyi aidosti osallistu-maan päätöksentekoon: jo pitkään on tiedetty, että säätyjen istuntojen puhetulva jäi usein pelkäksi huultenheilutteluksi, kun varsinaiset päätök-set oli jo valmisteltu pitkälle valiokunnissa.⁷⁴

Edellä kuvatut neljä murroskohtaa luovat perustan, jonka pohjalta seurataan valikoitua joukkoa kahden *normeiltaan* erilaisen hallitusmuo-don tai valtiopäiväjärjestyksen piirissä toimineita valtiopäiväedustajia. Sinänsä tässä käsiteltävällä ajanjaksolla ei missään vaiheessa puututtu hallitsijan ja alamaisten väliseen vuorovaikutukselliseen suhteeseen *pe-riaatteellisella* tasolla. Toisin sanoen koko jakson ajan elettiin nelisääty-järjestelmässä, jossa alamailla oli oikeus tulla kuulluiksi muodollisia ka-navia myöten eikä vain *ad hoc*-tyyppisesti eli hallitsijan tai muiden val-taapitävien hyvästä tahdosta riippuen ja tilannekohtaisesti.⁷⁵ Silti edus-tuslaitoksen koolle kutsumisen tavat sekä säätyjen ja sitä kautta niiden edustajien toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet vaihtelivat ajanjaksolla merkittävästi.

Aiemman tutkimuksen perusteella erityisesti ylemmät säädyt hyötyi-vät siitä, että heidän joukossaan oli runsaasti lukuisilla valtiopäivillä toi-

73 Ks. esim. Herlitz 1967.

74 Tästä erityisesti ks. Stavenow 1890; Renvall 1962a, 239–241; Karonen 2004.

75 Gustafsson 1994, 159–162.

mineita konkareita. Sen sijaan talonpoikaissäädystä kokeneet edustajat olivat harvinaisempia, sillä tavallisesti edustajia pyrittiin kierrättämään eri kihlakuntien välillä.⁷⁶

Järjestelmävaihdokset vaikuttivat todennäköisesti myös yksittäisten edustajien toimintamahdollisuuksiin ja -kykyyn. Elämäkerrallisessa ja henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa sekä poliittisen historian tutkimuksessa on tarkasteltu yksittäisten henkilöiden toimintaa valtiopäivillä.⁷⁷ Kuitenkin vain harvoin edustajien työskentelyä on pohdittu systemaattisesti toimijuuden käsitteen kannalta tai eksplikoiden yksittäisten edustajien ”mahdollisen rajoja” ja käytäntöjä.

Taulukkoa 1 varten on kerätty yhteen tiedot kaikista niistä Suomen puoleisen valtakunnan alueella toimineista valtiopäiväedustajista, joilla oli kokemusta erilaisten järjestelmien aikaisista edustuslaitoksista.⁷⁸ Aineisto on kattava aatelissäätystä lukuun ottamatta, sillä vielä 1600-luvulla ”suomalainen” aateli vaivautui vain laiskasti valtiopäiville Tukholmaan. Mainitulla vuosisadalla säätykokouksissa oli toisinaan läsnä vain kymmenkunta Suomessa pääasiassa toiminutta aatelismiestä. Ylipäätään vain harva ylimmän säädyn jäsenistä piti itseään ”suomalaisena” (tai edes ”ruotsalaisena”), vaan he olivat ennen muuta säätynsä ja sukunsa edustajia. Tämä luonnollisesti vaikeuttaa päätelmien tekoa tämän luvun näkökulmasta. Huomautus ei silti horjuta havaintoa, jonka mukaan Suomessa toimineet aateliset nousivat säädystään vain harvoin merkittäviin poliittisiin asemiin.⁷⁹

Yleisesti Ruotsin valtiopäiville osallistui 1600-luvulla huomattavasti vähemmän edustajia eri säädystä kuin vapaudenajalla, jolloin valtakunnallisesti valtiopäivämiehiä oli usein pitkälle toista tuhatta. Valtaosa edustajista kuului aina aatelissäätyn, sillä jokaisella suvulla oli edustus oikeus ja paikalla oli myös aatelisia, jotka olivat hankkineet valtakirjan joltakin toiselta suvulta.

Itsevaltiuden ja vapaudenajan välisellä jaksolla (taulukon numero II) Suomesta valtiopäiville osallistuneista aatelin noin 50 edustajasta yli puolet (29) oli sellaisia, jotka osallistuivat useille valtiopäiville. Osa heistä oli hyvin kokeneita, kuten Lars Carpelan, joka osallistui ensimmäisen kerran

76 Vrt. Scherp 2013.

77 Erityisesti tässä mainittakoon Patrik Winton (2012), jossa käsittelee teoksessaan poliittisesti poikkeuksellisen notkean Carl Fredrik Pechlinin monipuolista valtiopäivätoimintaa.

78 Perusaineisto on koottu Kansallisbiografian (KB), Biografiskt lexikon för Finlandin (BLF) ja Svenskt biografiskt lexikonin (SBL) tiedoista.

79 Ks. esim. Renvall 1962a, 170–171, 174, 235; Karonen 2020, 321–328.

valtiopäiville 25-vuotiaana ylioppilaana vuonna 1689 ja viimeisen kerran kolmisenkymmentä myöhemmin (1726–1727) Turun hovioikeuden hovioikeudenneuvoksena.⁸⁰ Osallistujista suuri osa oli sotilastaustaisia aatelisia, mikä ei sinänsä yllätä, sillä 1700-luvun suomalaisiksi lasketuista aatelisista peräti kahdeksan kymmenestä oli sotilaita. Ero aatelissäädyn jäsenistöön kokonaisuutena oli huomattava, sillä yleisesti vain 60 prosenttia aateli-edustajista oli sotilaita. Sotapäällystöllä ei ollut juuri vaikutusta poliittisessa päätöksenteossa valtiopäivillä, joten tilanne kertoo omaa kieltään suomalaisten aateli-edustajien toimijuuden – ja kompetenssinkin – rajoista.⁸¹

Aatelin edustajista vain harva jatkoi edustustehtävissä vapaudenajasta kustavilaiseen aikaan siirryttäessä (taulukon numero III). Tämä voidaan liittää elämäkerrallisesta aineistostakin tehtävään havaintoon, jonka mukaan monet kokeneet aateli-edustajat jättivät uudessa tilanteessa valtiopäivätyöskentelyn kokonaan.⁸² Kyse näyttää siten olleen eräänlaisesta ”jaloilla äänestämisestä”, joka on tietysti sekin eräs toimijuuden muoto.

Suomen papiston järjestelmänylittäjien pieni määrä selittyy säädyn koolla. Hiippakuntaansa itseoikeutetusti edustamassa olleita piispoja lukuun ottamatta vain harvat hengellisen säädyn jäsenet olivat mukana useilla valtiopäivillä peräkkäin. Vielä harvinaisempaa oli ylittää edellä todettuja murroskausia. Lisäksi varsinkin kirkon hierarkian alatasen edustajien valtiollinen merkitys jäi laihaksi. Siksi ensimmäisen kerran vuosien 1765–1766 valtiopäiville poikkeuksellisen nuorena (35-vuotiaana) osallistunut Alavetelin kappalainen Anders Chydenius (1729–1803) oli todellinen harvinaisuus säätynsä edustajien joukossa. Vaikka Chydeniuksen valtiopäivillä vahvasti ajamat ”Pohjanlahden kauppapakon” purkaminen tai maailman ensimmäisen painovapausasetuksen edistäminen eivät olleetkaan hänen keksimiään hankkeita, Chydeniuksen rooli näiden säädösten energisessä eteenpäinviennissä oli silti kiistaton. Tässä työssä Chydeniusta auttoivat terävä kynä sekä laaja, kaupan ja liike-elämän asiantuntijoita käsittänyt verkosto.

Sittemmin kustavilaisella ajalla Kokkolan kirkkoherrana toiminut Chydenius yritti nostattaa pappissäädyn julkiseen oppositioon hallitsi-

80 Kotivuori 2005, YOM 1640–1852; Lars Carpelan (2584).

81 Ahnlund 1933, 522; Renvall 1962a, 236–237; vrt. Artéus 1982 sekä Metcalf 1985a, 124 (Metcalf korostaa aatelissäädyn edustajien korkeaa osaamista soa yleisesti).

82 Kustaa III supisti aiemmin merkittävän valiokuntalaitoksen toiminnan minimiin. Lisäksi uuden hallitusmuodon mukaan valtiopäivät saivat olla koolla vain kolme kuukautta (silloin kun hallitsija ylipäätään katsoi parhaaksi kutsua ne koolle). Säädyn menettivät myös oikeuden valvoa hallituksen toimintaa. Ks. Metcalf 1985b, 162, 164, 175.

jan valtapyrkimyksiä vastaan. Kävi kuitenkin niin, että Chydeniuksen tuki Kustaa III:n aikeille myöntää rajoitettu uskonnonvapaus vierasuskaisille alamailla vuonna 1778 syöksi hänet epäsuosioon omissa säädysissä, eikä Chydeniuksella ollut asiaa 1780-luvulla valtiopäiville. Tosin jo ensimmäisiltä valtiopäiviltään hänet oli lopulta suljettu ulos säädystä, kun vanhoilliset edustajat totesivat vielä kokemattoman, mutta jopa uhkarohkeasti valtiopäivillä esiintyneen Chydeniuksen arvostelleen säätyjen tekemiä päätöksiä, mitä vapaudenajalla pidettiin lähes majesteettirikokseen rinnastettavana rötöksenä. Viimeisillä valtiopäivillään 1792 Chydenius esiintyi maltillisena hallitsijan vastustajana. Chydeniuksen esimerkki kertoo yksilön toimijuuden inhimillisistä muutoksista ajan kuluessa.⁸³

Porvariston ja talonpoikien osalta erityisesti ensimmäisen ja kolmannen murroskohdan kohdalla nähdään, että juuri tuolloin kummassakin säädystä koettiin tärkeäksi saada valtiopäiville kokeneita henkilöitä edustamaan omaa säätyä. Suomen puoleisessa valtakunnassa kaupunkien kokeneet edustajat olivat pitkään yksinomaan pormestareita. Heistä lähes jokaisella oli jo 1600-luvulla muodollinen koulutus, vaikka suurvaltakauden järjestelmänylittäjäpormestarit olivat tavallisesti myös kauppiaita ja tehtailijoita. Sen sijaan seuraavalla vuosisadalla lähes kaikki pormestari-edustajat olivat virkapalkallaan eläneitä virkamiehiä. Yksi 1700-luvun harvoja virkauran ja menestyksellisen taloudellisen toiminnan yhdistäneitä oli Porissa yli 40 vuotta pormestarina toiminut Lars Sacklén (1724–1795). Sacklénilla oli lakimieskoulutuksensa ansiosta luontaiset edellytykset edistää kaupunkinsa asioita: hän istui kahdeksalla valtiopäivillä ja esitti toistakymmentä kotikaupunkinsa talouselämän kehittämiseen tähdännyttä anomusta (ja yhteensä lähes puolensataa erilaista kirjelmää tai kannanottoa). Esimerkiksi vuosien 1765–1766 valtiopäivillä hän anoi omista nimissään Porille tapulioikeuksia. Vaikka pormestarin rooli ei välttämättä ollut prosessissa ratkaiseva, kaupunki sai kuitenkin pitkään havittelemansa ulkomaankauppaoikeudet. Valitsijamiehenäkin toiminut Sacklén pääsi usein valiokuntiin, kerran valtakunnan asioista valtiopäivien aikaan todellisuudessa päättäneeseen salaiseen valiokuntaankin, ja näki siten läheltä vapaudenajan politiikan valo- ja varjopuolet. Kustavilaisella ajalla porilaisesta muotoutui hallitsijan vankkumaton tukija, joka katsoi esimerkiksi Venäjän sodan (1788–1790) aikana asiakseen korostaa suomalaisten uskollisuutta kuninkaalle.⁸⁴

83 Virrankoski 1986; 2012.

84 Ks. esim. Nikula 1978, 145, 147; Karonen 2004.

Toinen kokenut porvarisedustaja Petter Johan Bladh (1746–1816) oli puolestaan taloudellisesti epäonnistunut kauppias, jolle oli koulutuksen ja kansainvälisen toiminnan ansiosta kertynyt kosolti monipuolista kokemusta ja näkemystä. Bladh oli noussut Ruotsin Itä-Intian kauppakompanian Kantonin konttorin johtajaksi vuonna 1778, ja hän keskusteli ahkeraan taloudesta kotimaahan ja Kaskisiin palaamisen jälkeenkin. Bladh kuului siihen harvalukaiseen Porvoon valtiopäiville osallistuneiden joukkoon, jolla oli kokemusta Ruotsin ja Suomen yhteisen ajan edustuslaitoksen normeista, käytänteistä tai ylipäätään työstä edustuslaitoksessa. Porvoossa Bladh kuului kokouksen johtaviin hahmoihin, ja hänen asiantuntemustaan käytettiin monissa keskeisissä kysymyksissä. Kielitaitoinen⁸⁵ ja sanavalmis Bladh totesi säätyveljilleen pitämässään puheessa, että Porvoon kokous tulisi jäämään historiaan tilaisuutena, jossa ei ollut ”valtiovallan” määräilyä. Viittaus kustavilaisen ajan käytäntöihin ei olisi voinut olla selvempi, vaikka toisaalta hänestä ei koskaan tullut suurta keisarikunnankaan ystävää. Syynä tähän oli se, että venäläiset olivat hyökkäyssotansa aikana tuhonneet laajalti muun muassa Bladhin Benvikin kartanoa.⁸⁶

Suomalaisten talonpoikaisedustajien toiminnassa ongelமாகsi muodostui yhtäältä se, ettei kaikilla edustajilla ollut paikallisyhteisössä nautitun luottamuksen lisäksi muita valtiopäivillä tarvittavia tietoja ja taitoja. Erityisesti ruotsin kieltä osaamattomat edustajat olivat paljolti kaksikielisten toveriensa varassa. Silti tuskin kukaan talonpoikaisedustajista oli täysin vailla vähintään auttavaa luku- tai kirjoitustaitoa. Historioitsija Nils Erik Villstrand jaottelee näiden taitojen omaajat possessiivisiin (osaavat itse) ja aksessiivisiin (pystyvät hyödyntämään eri tavoin) lukijoihin ja kirjoittajiin, joiden välissä oli vielä ”puoliksi” possessiivinen eli osittain luku- ja kirjoitustaitoinen ryhmä. Kielitaidossa oli siten kyse moniulotteisemmasta ilmiöstä kuin yksiselitteisestä tai helposti käsitettävästä suomen- ja ruotsinkielisyydestä tai kaksikielisyydestä. Jokseenkin kaikki talonpoikaiset järjestelmänylittäjät hallitsivat sekä ruotsin että suomen, ja monet olivat myös luku- ja kirjoitustaitoisia. Näin edustajat pystyivät osallistumaan tehokkaasti työskentelyyn säädysssä, ja todennäköisesti juuri nämä taidot tekivät heistä yhteisöjensä luottomiehiä.⁸⁷ Vapauden-

85 Bladh puhui ja ymmärsi ainakin ruotsia, suomea, englantia, ranskaa, saksaa, hollantia sekä todennäköisesti myös kiinaa.

86 Karonen 2004.

87 Muodollista koulutusta suomalaisilla talonpoikaisedustajilla oli silti harvoin, sillä ainoa yliopistossa opiskellut oli talollinen, rusthollari Israel Helenius (1726–1806), joka ei kuitenkaan esiintynyt kuin yksillä vapaudenajan valtiopäivillä, tästä tarkemmin ks. Renvall

ajalla useat kaksikieliset Suomen puoleisen valtakunnan talonpoikaisedustajat nousivatkin merkittäviin tehtäviin, kuten esimerkiksi johtamaan talonpoikien lähetystöjä tai istumaan merkittävässä valiokunnissa eli deputaatioissa.⁸⁸ Osa (näennäisesti) kielitaidottomistakin talonpojista pystyi varsinkin vapaudenajalla toimimaan valtiopäivillä, sillä kielitaidottomat edustajat palkkasivat Tukholmassa asiantuntijoita laatimaan esimerkiksi muistioita ja anomuksia puolestaan. Vastaava menettely oli yleinen myös porvarissäädyssä.

Silti nimenomaan talonpoikaisedustajia rasittivat usein paikallisyhteisön ankarat määräykset siitä, että edustajien tulisi ajaa yksinomaan kotiseutunsa ja valitsijoidensa asioita, jotka oli tiukasti ennalta määrätty. Tämä niin sanottu imperatiivinen mandaatti oli Ruotsissa kielletty 1740-luvulla, mutta todellisuudessa käytäntöä ei saatu täysin kitkettyä.⁸⁹ Vaikka edustajilla oli siis paineita ajaa juuri kotiseutunsa asioita, osa toimi kuitenkin kruunua myötäillen. Varsinkin kaksi suomalaista järjestelmänylittäjää näyttäytyy poikkeuksellisen innokkaina hallitsijan käsikassaroina. Toinen heistä oli Henrik Henrikinpoika Wanberg eli Vaanila (1630–1709), joka osallistui 1660–1680-luvuilla viisi kertaa valtiopäiville. Kovanaamaksi kutsuttu Wanberg oli kaksikielinen ja osasi ilmeisesti myös kirjoittaa. Vuoden 1682 valtiopäivien lähestyessä hallitsija Kaarle XI patisti Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherraa varmistamaan, että edellisillä valtiopäivillä hetken jopa talonpoikaissäädyn puhemiehenä toiminut Wanberg valittaisiin tälläkin kertaa edustajaksi. Mainittuihin valtiopäiviin Wanbergin edustajanura kuitenkin päättyi, mitä ilmeisimmin liian räikeäksi tulkitun hallitsijan apumiehen roolin vuoksi.⁹⁰ Auliina kuninkaanmiehenä esiintyi myös Gabriel Antinpoika Heikkilä (1726–1807), joka osasi käyttää vapaudenajan valiokuntalaitokseen liittyneitä

1960, erityisesti 336–337; Kotivuori 2005, YOM 1640–1852: Israel Helenius (7217). Lukutaito oli kirkon lukutaitokampanjoiden vuoksi jo 1600-luvun lopulla joillakin seuduilla laajaa, mutta kirjoitustaito sen sijaan oli hyvin harvinainen. Silti talonpojat luottivat ennen muuta ”erityiskompetenssin” omanneisiin henkilöihin, tästä ks. erityisesti Villstrand 2011a; 2011b, 221; luku- ja kirjoitustaidon problematisoinnista 1700-luvun valtiopäivätoiminnassa ks. Villstrand 2014, 195–196, 221–222.

88 Paloposki 1961, 241 (kielivaikeudet säädössä), 260–261, 316 (luottamustehtävät säädössä), 319 (suomenkielisen edustajan laatiman muistion julkaiseminen), 377–378 (suomenkielisten yhteisanomukset); kustavilaiselta ajalta lähetystön johtamisesta ks. Renvall 1962b, 426; ruotsin- ja kaksikielisten hyvistä toimintaedellytyksistä ks. Renvall 1962a, 243; Wirilander 2001; Hirvonen 2007.

89 Ks. erityisesti Paloposki 1961, 109 (pitäjän asioiden valvominen).

90 Jutikkala 1998b.

prosesseja ja niiden kiharaisia määräyksiä taitavasti hyväkseen.⁹¹ Kumpikaan edellä mainituista herroista ei edustanut ”perinteisiä” talonpoikia, vaan kummallakin oli tavanomaista maanmiestä merkittävästi enemmän taloudellisia resursseja ja sivistystaustaa, jota luku- ja kirjoitustaitokin indikoi.

Toisinaan Suomen puoleisen valtakunnan talonpojat päätyivät lähettämään kahden tai jopa useamman kihlakunnan yhteisen edustajan valtiopäiville. Tämä johti helposti siihen, ettei saman pitäjän miestä vuorotteluperiaatteeseen vedoten valittu peräkkäisille valtiopäiville. Siksi edustajille ei myöskään päässyt kertymään kipeästi kaivattua kokemusta säätytyöskentelystä. Kuitenkin tällainen tapa lähettää suurista kihlakunnista yhteisedustaja oli yhteisöjen kannalta omalla laillaan rationaalinen: se oli sekä säästötoimenpide että osoitus ja manifestaatio joukkovoimasta. Näin voitiin todistaa, että edustajan esittämien vaatimusten takana oli iso joukko veroa maksavia talonpoikia.⁹²

Tässä käsitellyn periodin puitteissa valtiopäiväedustajista varsin harvat pääsivät näkemään valtiomuotojen tai hallitusmuotojen muutosten seuraukset edustuslaitoksen toiminnassa. Samoin suoria todisteita siitä, että valtiopäivämiehet olisivat ainakaan julkisesti tehneet havaintoja kulloisenkin ”uuden järjestyksen” mukanaan tuomista eduista tai haitoista, ei ole säilynyt. Silti eri säätyjen edustajien into hankkiutua valtiopäiville oli vapaudenajalla suurempaa kuin ennen sitä tai sen jälkeen. Edellä todetunkin perusteella vahvistuu käsitys, että Pohjanlahden itäpuolisten alueiden aatelisedustajille ei juuri kertynyt merkittäviä luottamustehtäviä. Papisto puolestaan hoiti lähinnä virkavelvollisuuksiaan, eikä pääluvultaan vähäisen säädyn hiippakunnan korkeiden herrojen (piispat, rovastit) ensisijaisuus valtiopäiväedustajien valinnassa paljon muuta mahdollistanutkaan. Sen sijaan kahden alimman säädyn järjestelmänylittäjissä korostuvat koko jaksolla sellaiset yksilölliset toimijat, jotka tavalla tai toisella olivat työskentelyssään joustavia, kuten porvarissäädyn Sacklénin sekä talonpoikien Wanbergin ja Heikkilän esimerkit osoittavat. Nämä edustajat menestyivät valtiopäivätyössään, joten valittu opportunistinen työskentelytapa tuotti hyviä tuloksia. Silti esimerkiksi anomusten läpimenossa kokemuksen mukanaan tuomaa varmuutta ja tietämystä asioiden edistämisestä ei var-

91 Renvall 1962b; Jutikkala & Mäkelä-Alitalo 2001.

92 Vuorotteluperiaatteesta luovuttiin kihlakuntien yhteisten edustajien kyseessä ollessa 1760-luvun alussa, ks. Renvall 1962, 223–224; Talonpoikien organisoituneesta joukkovoiman käytöstä ks. Katajala 1994.

sinkaan talonpoikaissäädystä osattu valintajärjestelmän erityispiirteiden vuoksi aina hyödyntää.

Toimijuus vaikeissa olosuhteissa

Patronus–klientti-järjestelmässä patronuksen ympärille kerättiin lojaalien ja kyvykkäiden miesten joukko, joka mahdollisti patronuksen tavoitteiden ja pyrkimysten toteuttamisen. Klientin näkökulmasta suhde toi turvaa ja mahdollisuuksia edetä uralla. Luotettavien klienttien uraa edistettiin ja samalla pyrittiin varmistamaan, etteivät syystä tai toisesta epäonnistuneet tai epäsuosioon joutuneet klientit putoaisi täysin systeemin ulkopuolelle. Suhdeverkoston ohella toimiva patronus–klientti-suhde johti varallisuuden karttumiseen ja toi joillekin onnekkaille tavoitellun aatelisarvon. Näiden osatekijöiden varaan monet isät mielellään rakensivat lastensa ja sukunsa tulevaisuutta.

Avioliitoilla oli tärkeä rooli verkostojen rakentamisessa niin valtakunnan mahtavimpien aatelissukujen kuin esimerkiksi Suomessa toimineiden tuomareiden keskuudessa. Sukulaissuhdetta pidettiin luotettavana. Toisaalta myös tuomareiden taustat vaikuttivat jonkin verran heidän valitsemiinsa strategioihin. Porvaristaustaisten tuomareiden verkostoissa yleisiä olivat kauppiat, teollisuudenharjoittajat ja papit. Aatelisten piirissä taas korostuivat upseerit ja sotilassuvut sekä erilaiset virkamiehet. Sinänsä jako kuvastaa hyvin sääty-yhteiskunnan sosiaalisia perusrakenteita. Olennaista on se, ettei omia tai lasten puolisoja etsitty vain omasta säädystä tai ammattiryhmästä, vaan siteitä solmittiin useisiin ryhmiin. Näin suvulle rakennettiin laajaa ja erilaisiin tulevaisuudenkuviin tähdännyttä verkostoa. Etenkin avioliiton kautta sukuun tulleiden vävyjen – ja toisinaan lankojen – merkitys oli suuri silloin, kun perheestä ei syystä tai toisesta löytynyt miespuolista seuraajaa tuomarintoiimeen.

Valtiopäivät muodostivat toisenlaisen toimintaympäristön, jossa edellä kuvattujen toimintatapojen noudattaminen ei läheskään aina merkinnyt toiminnan tehokkuutta. Niinpä patronus–klientti-suhteille tyypillinen yksilökeskeisyys oli suurelle osalle porvarissäädyn valtiopäiväedustajista rajoite. Monet porvarissäädyn edustajat harjoittivat itse kauppaa tai toimivat teollisuudessa, ja vain harvoin heitä kiinnostivat muut kuin omiin liiketoimiin liittyneet kysymykset. Harvassa olivat sellaiset kokee-neet valtiopäivämiehet, jotka olisivat ajaneet systemaattisesti heidät ni-

mittäneelle porvarisyhteisölle yleisemmin tärkeitä asioita tai hankkineet yhteisölleen etuja. Silti joitakin sellaisiakin toimijoita tunnetaan, ja siksi pä he pääsivätkin usein asemaan, jossa heistä tuli jopa itseoikeutettuja valtiopäivämiehiä. Kiinnostavasti juuri nämä herrat pystyivät edistämään yhtä aikaa sekä kotikaupunkinsa etua että omia liiketoimiaan: tällaisia porvarisedustajia tavataan erityisesti Viipurista 1600-luvulta sekä Haminasta, Helsingistä ja Loviisasta 1700-luvulta. Yhdistämällä retorisesti kotiseudun ja omat edut osa edustajista saattoi tehdä erinomaista tulosta – katsoo asiaa mistä näkökulmasta tahansa.⁹³

Kaupunkiyhteisö ei siis pystynyt aina pakottamaan valitsemiaan edustajia ajamaan kotikaupunkinsa tai kotiseutunsa etuja. Klientti otti vapauksia patronuksen jäädessä meren taakse odottamaan tuloksia Tukholmasta. Talonpoikaissäädystä ”ryhmäkuri” oli paljon vahvempi. Valitsijoilta tullut vaatimus oman alueen etujen ajamisesta vaikeutti laajemman yhtenäisyyden syntymistä säädyn sisällä. Toinen ero porvari- ja talonpoikaissäädyn edustajien toimintamahdollisuuksien välillä syntyi kokemuksen hyödyntämistä. Kaupungin edustaja oli käytännössä aina pormestari tai vähintään kokenut raatimies, mutta talonpoikaissäädystä yleinen käytäntö valita useamman kihlakunnan yhteinen edustaja heikensi tehokkaaksikin toimijaksi todetun edustajan uudelleenvalintamahdollisuuksia. Näin arvokasta valtiopäiväkokemusta ei pystytty hyödyntämään läheskään aina täysimääräisesti.

Kahden alimman säädyn edustajat osallistuivat valtiopäiville erityisesti vapaudenajalla. Suhde maalliseen esivaltaan määritti paljolti edustajan toimintaedellytyksiä ja vaikutti edustajan toimintamahdollisuuksiin samoin kuin edustajauran pituuteen. Sen sijaan suomalainen aateli, samoin kuin papiston hierarkiassa piispojen, rovastien ja kirkkoherrojen alapuolella olleet kirkonmiehet, olivat valtiopäivillä passiivisia – Anders Chydeniusta lukuun ottamatta.

Koulutuksen tärkeys ja keskeisyys läpäisee tämän luvun kaikki tarkastelutasot. Sosiaalisten verkostojen ohella juuri koulutukseen haluttiin investoida, katsottiinpa asiaa valtaneuvoston mahtisukujen ja heidän klienttensä, porvaristaustoista nousevan tuomarikunnan tai eri säätyjen valtiopäiväedustajien näkökulmasta. Koulutus näkyi jopa sotilasuria tärkeimpänä pitäneiden suomalaisten aatellissukujen strategioissa, sillä yleensä vähintään yksi pojista haluttiin kouluttaa virkamieheksi ja ainakin joku tyttäristä naitettiin virkamiehelle. Koulutuksen merkitys ilmeni

93 Ks. Karonen 2004; 2013.

myös siinä, että klienttejä etsittiin kouluista ja yliopistoista. Koulutus paransi selkeästi valtiopäiväedustajien toimintamahdollisuuksia kaikissa säädyissä. Myös talonpoikaissäädyssä eritasoista luku- ja kirjoitustaitoa arvostettiin, ja kuten edellä havaittiin, valtakunnan pääkielen ruotsin osaminen vei vieläkin pidemmälle.

Kirjallisuus

- Adelsvapens genealogi Wiki. Aatelsvaakunoiden wiki-sivusto. <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Huvudsida> (haettu 24.4.2017).
- Ahlström, Walter (1959) *Arvid Horn och Karl XII 1710–1713*. Lund: Carl Bloms Boktryckeri.
- Ahnlund, Nils (1933) *Ständsriksdagens utdanning 1592–1672*. Teoksessa Ahnlund, N. & Edén, N. & Hildebrand, K. (1933). *Sveriges riksdag: Historisk och statsvetenskaplig framställning. Förra avdelningen, Riksdagens historia intill 1865. Bd. 3, Ständsriksdagens utdanning 1592–1672*. Tukholma: Victor Pettersson.
- Alanen, Aulis J. (1963) *Suomen historia IX: Suomen historia vapaudenajalla*. Porvoo: WSOY.
- Aminoff-Winberg, Johanna (2007) *På flykt i eget land. Internflyktingar i Sverige under stora nordiska kriget*. Turku: Åbo Akademis Förlag.
- Artéus, Gunnar (1982) *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*. Tukholma: Militärhistoriska förlaget.
- BLF – Biografiskt lexikon för Finland. <https://www.blf.fi/> (haettu 17.3.2017).
- Blomstedt, Yrjö (1958a) Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit uuden ajan alusta v:n 1680 virkareduktioon. Teoksessa Häkon Holmberg (toim.) *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit*. Helsinki: Suomen Kihlakunnantuomarien Yhdistys, 8–19.
- Blomstedt, Yrjö (1958b) *Laamannin ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla*. Historiallisia Tutkimuksia 51. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Blomstedt, Yrjö (1973) Kuninkaallisen Majesteetin Oikeus Suomessa. Teoksessa *Turun hovioikeus 1623 31/10 1973*. Porvoo & Helsinki: WSOY, 31–168.
- Bonsdorff, Carl von (1894) *De finska städernas representation intill frihetstiden*. Historiallinen Arkisto 13. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Carlsson, Sten (1963) *Byråkrati och borgarstånd under frihetstiden*. Studia Historica Upsaliensia IX. Tukholma: Uppsala universitet.
- Carlsson, Sten (1961/1980) *Svensk historia 2*. Neljäs laitos. Lund: Esselte Studium.
- Cederberg, A. R. (1942) *Suomen historia vapaudenajalla I*. Helsinki: WSOY.
- Danielson-Kalmari, J. R. (1932) *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämä 18:nnessä ja 19:nnessä vuosisadalla: Piirteitä vapaudenajalta II: Yhteiskunnallisia virtauksia*. Porvoo: WSOY.
- Daybell, James (2017) Gender, politics and archives in early modern England. Teoksessa James Daybell & Svante Norrhem (toim.) *Gender and political culture in early modern Europe, 1400–1800*. Lontoo: Routledge, 25–45.
- Daybell, James & Norrhem, Svante (2017) Introduction. Rethinking gender and political culture in early modern Europe. Teoksessa James Daybell & Svante Norrhem (toim.) *Gender and political culture in early modern Europe, 1400–1800*. Lontoo: Routledge, 3–24.
- Englund, Peter (2007) *Kuningatar Kristiina. Elämäkerta*. Suom. Rauno Ekholm (alkup. 2006). Helsinki: WSOY.
- Grauers, Sven (1920) *Arvid Bernhard Horn. Biografisk studie I, 1664–1713*. Göteborg: Göteborgs högskola.
- Grauers, Sven (1971–1973) Arvid B Horn. Svenskt biografiskt lexikon. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/13807> (haettu 12.12.2016).
- Gustafsson, Harald (1994) *Political interaction in the old regime. Central power and local society in the eighteenth-century Nordic states*. Lund: Studentlitteratur.

- Hakanen, Marko (2009) Career opportunities: Patron-client relations used in advancing academic careers. Teoksessa Petri Karonen & Jari Eilola & Marko Hakanen & Marko Lamberg & Olli Matikainen (toim.) *Hopes and fears for the future in early modern Sweden, 1500–1800*. Studia Historica 79. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 98–115.
- Hakanen, Marko (2011) *Vallan verkostoissa. Per Barhe ja hänen klienttinsä 1600-luvun valtakunnassa*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Halila, Aimo (1962) *Porvoon valtiopäivät ja autonomian alkuaika. Suomen kansanedustuslaitoksen historia. Ensimmäinen osa*. Helsinki: Eduskunta.
- Halme, Pentti (1964) *Suomen aatelin edustus 1719–56 valtiopäivillä*. HARK 59. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Harris, Barbara (2017) Regional and family networks: The hidden role of sisters and sisters-in-law. Teoksessa James Daybell & Svante Norrhem (toim.) *Gender and political culture in early modern Europe, 1400–1800*. Lontoo: Routledge, 107–122.
- Henrikson, Alf (1963/1993) *Svensk historia*. Neljäs laitos. Tukholma: Alber Bonniers Förlag.
- Herlitz, Nils (1967) *Grunddragen av det svenska statskicketts historia*. Sjätte upplagen. Tukholma: Nordstedt & Söner.
- Hirvonen, Maija (2007) Väänänen, Pietari (1764–1846). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2970/> (haettu 17.12.2017).
- Hoffman, Kai (2004) Jesenhäusen, Herman. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilö/398> (haettu 25.4.2017).
- Holmberg, Håkon (1958) Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit vuosina 1680–1776 eli Vaasan hovioikeuden perustamiseen saakka. Teoksessa Håkon Holmberg (toim.) *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit*. Helsinki: Suomen Kihlakunnantuomarien Yhdistys, 20–50.
- Ilmunnas, Johanna (2012) *Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1277. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jonasson, Gustaf (1967–1969) Nils Gyldenstolpe. Svenskt biografiskt lexikon (SBL). Band 17 (1967–1969), 513.
- Jutikkala, Eino (1949) Vapaudenaika. Teoksessa Arvi Korhonen (toim.) *Suomen historian käsikirja*. Porvoo: WSOY, 499–589.
- Jutikkala, Eino (1998a) Horn, Arvid (1664–1742). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2550/> (haettu 17.3.2017).
- Jutikkala, Eino (1998b) Wanberg, Henrik Henrikinpoika (1630–1709). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/16/> (haettu 17.3.2017).
- Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli (2001) Heikkilä, Gabriel Andersinpoika (1726–1807). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/443/> (haettu 7.3.2017).
- Karonen, Petri (1994) *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*. Studia Historica Jyväskyläläisiä 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karonen, Petri (1995) *”Raastuvassa tavataan”. Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*. Studia Historica Jyväskyläläisiä 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karonen, Petri (2001) Äimä, Antti Jaakonpoika. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilö/5614> (haettu 24.4.2017).
- Karonen, Petri (2004) *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajien taloudellinen ja yhteiskunnallinen toiminta Suomessa 1600–1920*. Historiallisia Tutkimuksia 217. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Karonen, Petri (2009) The council of the realm and the quest for peace in Sweden, 1718–1721. Teoksessa Petri Karonen (toim.) *Hopes and fears for the future in early modern Sweden, 1500–1800*. Studia Historica 79. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Karonen, Petri (2013) Jaetun alueen talouselämä. Teoksessa Yrjö Kaukiainen & Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen (toim.) *Viipurin Läänin Historia: 4, Vanhan Suomen Aika*. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö, 68–107.
- Karonen, Petri (2014) *Pohjoinen suurvalta: Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. 4. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karonen, Petri (2020) Aateli 1700-luvulla: yhteiskunta. Teoksessa Janne Haikari & Marko Hakanen & Anu Lahtinen & Alex Snellman (toim.), *Aatelin historia Suomessa*. Helsinki: Siltala 2020, 297–328, 456–459.
- Katajala, Kimmo (1994) *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*. Historiallisia Tutkimuksia 185. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- KB – Kansallisbiografia. [Http://www.kansallisbiografia.fi/](http://www.kansallisbiografia.fi/) (haettu 14.3.2017).
- Kiser, Edgar (1999) Comparing varieties of agency theory in economics, political science, and sociology: An illustration from state policy implementation. *Sociological Theory* 17:2146–170.
- Klingenberg, Hilding (2009) *Repression och legitimering – rysk maktutövning i Åbo generalguvernement 1717–1721. Civilförvaltningen under en ockupation med jämförande utblickar*. Turku: Åbo Akademi.
- Koskull, Walter von (1952) *Finlands rättväsen under stora ofreden. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk* 95 (3). Helsinki: Finska Vetenskaps-societen.
- Kotivuori Yrjö (toim.) (2005) *Ylioppilasmatrikkeli (YOM) 1640–1852*. [Https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/](https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/) (haettu 13.6.2018).
- Koukkula, Tuomo (1964) *Suomen aatelin osallistuminen valtiopäiviin vuosina 1760–1772*. Historiallinen Arkisto 59. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Laitinen, A. A. A. (1912) *Michael Wexionius-Gyldenstolpe*. Helsinki: K.F. Puromiehen kirjapaino.
- Lappalainen, Mirkka (2005) *Suku, valta, sukuvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Lennersand, Marie (1999) *Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindström, Peter & Norrhem, Svante (2017) Diplomats and kin networks: Diplomatic strategy, and gender in Sweden, 1648–1740 Teoksessa James Daybell & Svante Norrhem (toim.) *Gender and political culture in early modern Europe, 1400–1800*. Lontoo: Routledge, 68–85.
- Luettelo Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajista säätövaltiopäivillä. [Http://www.genealogia.fi/hakem/luettelo022s.htm](http://www.genealogia.fi/hakem/luettelo022s.htm) (haettu 17.3.2017).
- Luukko, Armas (1945) *Etelä-Pohjanmaan historia III: Nuijasodasta isoonvihaan*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Luukko, Armas (1971) *Vaasan historia I*. Vaasa: Vaasan kaupunki.
- Metcalf, Michael F. (1985a) *Frilhetstidens riksdag (1719–1772)*. Teoksessa Herman Schück (toim.) *Riksdagen genom tiderna*. Tukholma: Sveriges Riksdag & Riksbankens Jubileumsfond, 117–159.
- Metcalf, Michael F. (1985b) *Den gustavianska riksdagen (1772–1809)*. Teoksessa Herman Schück (toim.) *Riksdagen genom tiderna*. Tukholma: Sveriges Riksdag & Riksbankens Jubileumsfond, 161–180.
- Millqvist, Viktor (1911) *Svenska riksdagens borgarstånd 1719–1866. Personhistoriska anteckningar*. Tukholma: Skrifter utgifna af Personhistoriska samfundet.
- Munthe, Arne (1935) *Kansliet under det karolinska tidevarvet*. Teoksessa Oscar Wieselgren & Nils Forssell & Arne Munthe (toim.) *Kungl. Maj:ts kanslis historia. Del I: Kansliets uppkomst, organisation och utveckling intill 1840*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB.
- Mårtensson, Ludvig (1937) *Förteckning över bondeståndets ledamöter vid riksdagarna 1710–1800*. Tukholma: K. L. Beckman.
- Mårtensson, Ludvig (1950) *Förteckning över bondeståndets ledamöter vid riksdagarna 1600–1697*. Tukholma: (moniste).

- Nikula, Oscar (1978) *Finländska borgare på 1700-talet i kamp för sina och ståndets privilegier*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 477. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet.
- Norrmhem, Svante (2007) *Kvinnor vid maktens sida 1632–1772*. Lund: Nordic Academic Press.
- Ojala, Jari (2000) Päämies-agentti-asetelman testaus: merimiesten karkaaminen 1700–1800-luvulla. Teoksessa Olli Matikainen (toim.) *Rikos historiassa*. Jyväskylän Historiallinen Arkisto 5. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys, 285–320.
- Ojala, Jari (2002) Patriarkan kuolema. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 221–253.
- Palme, S. U. (1949) Edvard Philipsson Ehrensteen. Svenskt biografiskt lexikon. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16711> (haettu 17.3.2017).
- Paloposki, Toivo J. (1961) *Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus vapaudenajalla*. Historiallisia Tutkimuksia LVII. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Paloposki, Toivo J. (1986) Vapauden aika. Teoksessa Yrjö Blomstedt & Veikko Anttila & Toivo J. Paloposki (toim.) *Suomen historia 4*. Espoo: WSOY.
- Persson, Fabian (1999) *Servants of fortune: The Swedish court between 1598 and 1721*. Lund: Wallin & Dalholm.
- Pettersson, Erik (2009) *Vicekungen: en biografi över Per Brahe den yngre*. Tukholma: Natur & Kultur. RAP 1910. Register till Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. Delarna 1–17, 1627–1714. 1. Personregister. Tukholma: P. A. Norstedt & söner.
- Renvall, Pentti (1960) Suomalainen talonpoika myssyjohtajana vuosien 1765–66 valtiopäivillä. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/1960, 335–349.
- Renvall, Pentti (1962a) Ruotsin vallan aika. Suomen kansanedustuslaitoksen vaiheet 1850-luvun puoliväliin. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia*. Ensimmäinen osa. Helsinki: Eduskunnan historiatoimikunta.
- Renvall, Pentti (1962b) *Kustaa III:n vallankumouksen aattona. Gabriel Antinpoika Heikkilän ja Matti Tuomaanpoika Markulan hyökkäys virkavaltaa vastaan*. Historiallinen Arkisto 58. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Rystad, Göran (1985) *Stormaktstidens riksdag (1611–1718). Riksdagen genom tiderna*. Tukholma: Sveriges Riksdag & Riksbankens Jubileumsfond.
- Sarasti-Wilenius, Raija (2015) *Dear brother, gracious Maecenas. Latin letters of the Gyldenstolpe brothers (1661–1680)*. Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia, Humaniora 374. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- SBL – Svenskt Biografiskt Lexikon. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Start.aspx> (haettu 8.3.2017).
- Scherp, Joakim (2013) *De ofrälse och makten. En institutionell studie av riksdagen och de ofrälse ståndens politik i maktledningsfrågor 1660–1682*. Stockholm studies in history 96. Tukholma: Stockholms universitet.
- Schybergson, Carl Magnus (toim.) *Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi II:1 1639–1662, brev till Per Brahe (PBB) 1932*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXXX.
- Scott, John (2013) *Social network analysis*. Kolmas painos. Los Angeles: SAGE.
- Shapiro, Susan P. (2005) Agency theory. *Annual Review of Sociology* 31/2005, 263–284.
- Stavenow, Ludvig (1890) *Om riksrådsvälden under frihetstiden. Bidrag till svenska riksdagens historia*. Uppsala.
- THPM. Turun hiippakunnan paimenmuisto 1554–1721 -verkkojulkaisu. Kyösti Väänänen (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2011. <https://kansallisbiografia.fi/paimenmuisto> (haettu 13.6.2018).
- Thunander, Rudolf (1993) *Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635–1699*. Lund: Institutet för rätthistorisk forskning.
- Toivanen, Kati (2017) ”Suomi on kerran kuitenkin joutuva Venäjän valtaan”. Arvoitukselliset Ehrnroothit Ruotsin ja Venäjän palveluksessa. Teoksessa Niklas Jensen-Eriksen & Sakari Siltala & Ahto Apajalahti (toim.) *Ehrnrooth: Kenraali- ja liikemiessuku modernin Suomen synnyssä 1750–1950*. Helsinki: Siltala, 19–67.

- Toivo, Raisa Maria (2016) Luterilaisia maailmankuvia 1600-luvun Suomesta. Yksilön tarina ja yhteisön maailmankuva. Teoksessa Irma Sulkunen & Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.) *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 66–99.
- Tolonen, Markku (1980) *Suomen papiston valtiopäiväedustus vapaudenajalla*. Historiallisia Tutkimuksia 113. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Valentin, Hugo (1964) *Frihetstiden inför eftervärlden. Med en kompletterande efterskrift av Birger Sallnäs*. Tukholma: Studentbok/SFS:s Bokförlag.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2005) *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Historiallisia Tutkimuksia 229. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2009) *Neljä ruumista*. Helsinki: Teos.
- Villstrand, Nils Erik (2011a) *Sveriges historia 1600–1721*. Tukholma: Norstedts.
- Villstrand, Nils Erik (2011b) *Kungen, bonden och skriften 1500–1800*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, Årsbok 2011. Tukholma: Kungl. Vitterhetsakademien, 215–223.
- Villstrand, Nils Erik (2014) Memorialets makt. Bonderiksdagsmän i det frihetstida Sverige som aktörer i en förskriftligad politisk kultur. *Historisk tidskrift* 134:2, 191–224.
- Wirilander, Hannele (2001) Majuri, Niilo (1730–1795). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7380/> (haettu 13.12.2019).
- Winton, Patrik (2012) Sveriges första vägmästare. Teoksessa Jenny Björkman & Björn Fjæstad (toim.) *Tungan på vägen. Vägmästare och balanspartier*. Göteborg: Makadam, 223–241.
- Virrankoski, Pentti (1986) *Anders Chydenius. Demokraattinen poliitikko valituksen vuosisadalta*. Helsinki: WSOY.
- Virrankoski, Pentti (2000) Peldan, Gabriel. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2337> (haettu 24.4.2017).
- Virrankoski, Pentti (2012) Chydenius, Anders (1729–1803). Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2432> (haettu 17.3.2017).
- Österbladh, Kaarlo (1936) *Suomen papiston edustus Ruotsin vallan aikuisilla valtiopäivillä*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran Vuosikirja 19–20. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.